

บทที่ 2

วิวัฒนาการของการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบ พระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์

การประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ ถือเป็นวัฒนธรรมสำคัญอย่างหนึ่งของชาติ เพราะการที่จะจัดว่าสิ่งใดเป็นวัฒนธรรมของชาติได้นั้น แสดงว่าสิ่งนั้นจะต้องมีการสั่งสม มีการพัฒนาให้เจริญรุ่งเรือง และมีวิวัฒนาการสืบต่อกันมา ภายใต้อายุเวลาที่ยาวนาน ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้วัฒนธรรมเกิดขึ้นและสืบต่อมาได้จนถึงปัจจุบันก็คือความเชื่อถือนของมนุษย์ซึ่งมีความสำคัญในแง่ที่ทำให้วัฒนธรรมเกิดขึ้นจนเป็นที่ยอมรับและปฏิบัติสืบต่อกันมาหลายยุคหลายสมัย

ความเชื่อเกี่ยวกับการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์มีปัจจัยอันเป็นที่มาของความเชื่อคล้ายคลึงกับคนทั่วไป โดยเริ่มจากความเชื่อเกี่ยวกับภูต ผี ปีศาจ เทพเจ้า และสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ สนวนกับความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจ และผู้นำ จึงทำให้มีการกำหนดรูปแบบอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของสถาบันพระมหากษัตริย์ขึ้น ทั้งนี้ก็เพื่อแสดงถึงความเป็นพระมหากษัตริย์ แสดงถึงความยิ่งใหญ่ อลังการ อันจะส่งผลถึงความศรัทธา และเคารพยำเกรงที่ประชาชนจะมีต่อพระมหากษัตริย์

การประโคม ตามความหมายของราชบัณฑิตยสถาน (2525) หมายถึง “การบรรเลงดนตรีเพื่อเป็นสัญญาณในพิธีบางอย่าง เพื่อสักการบูชา หรือยกย่อง ...”

การประโคมดนตรี เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมสำหรับประชาชนอย่างไร ในพระราชพิธีสำหรับพระมหากษัตริย์ก็ต้องมีการประโคมดนตรีเป็นส่วนหนึ่งด้วยเช่นกัน ดังที่ มนตรี ตราโมท (2501) กล่าวไว้ว่า

การประโคมประกอบพิธีกรรมอย่างนี้มีด้วยกันทุกผู้ทุกนาม ไม่ว่าจะดำรงอยู่ในฐานะอย่างไร แต่ผู้มีฐานะด้านกำลังทรัพย์และกำลังอำนาจมากกว่า ก็ย่อมมีเครื่องประกอบพิธีวิจิตรพิสดารมากขึ้น อันเป็นของธรรมดา ซึ่งผู้เป็นประธานในพิธีกรรมเป็นพญามหากษัตริย์ พิธีกรรมอันนั้นก็ยิ่งใหญ่มโหฬาร จนไม่มีผู้ใดจะสามารถกระทำให้เสมอเหมือนได้ ... งานพระราชพิธีทั้งหลายที่ทรงกระทำด้วยพระองค์เองก็ดี

พระราชทานให้ผู้อื่นกระทำแทนก็ดี จะมีใ้มีงานใดเลยที่จะขาดการประโคมด้วย
ดุริยางค์ดนตรี ...

นอกจากเครื่องประโคมที่ใช้ในพระราชพิธีต่าง ๆ อันหมายถึง มโหรี ปี่พาทย์ ดุริยางค์
แล้ว สำหรับพระมหากษัตริย์ผู้ซึ่งเป็นใหญ่ในแผ่นดิน เครื่องดนตรีที่จะนำมาใช้ก็จะต้องมีลักษณะ
และคุณสมบัติพิเศษที่แตกต่างไปจากเครื่องดนตรีทั่วไป จนได้รับการยกย่องให้เป็นเครื่องประกอบ
พระราชอิสริยยศ ซึ่ง จมื่นอมรรตุนารักษ์ (2514) อธิบายถึงลักษณะของเครื่องประโคมว่า
เครื่องประโคมนี้เป็นประเภทเครื่องดนตรีที่ประกอบขึ้นใช้ในพิธีการของหลวง ต้อง
นับว่าเป็นประเพณีเก่าที่ไทยเราเคยใช้มาแต่โบราณ แต่ก็มีมีการดัดแปลงแต่งเติมให้
เหมาะสมไปตามกาลสมัย ประเพณีของการประโคมเหล่านี้ อดีตพระมหากษัตริย์ของ
เมืองไทยได้ทรงนำมาจากที่ต่าง ๆ ผสมผสานกันขึ้น ให้เกิดเป็นเสียงที่ฟังแล้วเกิดความ
รู้สึกเป็นพิธีตอที่น่าสนใจ ...

ในการประโคมดนตรีสำหรับพระราชพิธีของพระมหากษัตริย์นั้น มนตรี ตราโมท
(2501) กล่าวว่า

เครื่องดุริยดนตรีที่ใช้เป็นเครื่องประโคมในพระราชพิธีนั้น มีอยู่มากมายหลายอย่าง
แล้วแต่ในกรณีใดจะใช้สิ่งใด เช่น กรับ มโหระทึก กลองชนะ บัณเฑาะว์ ซอสามสาย
วงแตรสังข์ วงปี่พาทย์ และวงกลองชนะ แต่ที่ใช้กันเป็นสามัญเกือบจะทั่วทุกงาน
ก็ได้แก่ วงแตรสังข์ วงปี่พาทย์ และวงกลองแขก

ส่วนเครื่องประโคมในฐานะที่เป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ ตาม
ความหมายของ เสวต ธนประดิษฐ์ (สัมภาษณ์, 13 กันยายน 2538) หมายถึง “เครื่องตี เครื่องเป่า มี
มโหระทึก สังข์ แตรงอน แตรฝรั่ง ข้องซัย ปี่ชวา ปี่ฉมู เปิงมาง กลองชนะ และการประโคมก็คือ
การทำเสียงดังอีกทีก็ด้วยเครื่องประโคมดังกล่าวเพื่อแสดงความเคารพ สักการะ สรรเสริญพระ
บารมี ...” ดังนั้น วงแตรสังข์ จึงเป็นอีกชื่อเรียกหนึ่งของเครื่องประโคมที่ใช้ประกอบพระราช
อิสริยยศพระมหากษัตริย์ ซึ่งตรงกับลักษณะของวงที่ มนตรี ตราโมท (2507) กล่าวว่า “สำหรับ
วงแตรสังข์ นั้น ซึ่งมี สังข์ แตรงอน และแตรฝรั่ง ใช้เฉพาะแต่งงานที่มีศักดิ์อันสมควรจะใช้ได้ตาม
กฎพระราชพิธีที่กำหนดไว้เท่านั้น ...”

จากข้อความดังกล่าว จะเห็นว่าเครื่องดนตรีและการประโคมที่ปรากฏในงานพระราชพิธี
สำหรับพระมหากษัตริย์นั้น จะประกอบด้วยประโคม 2 ลักษณะ คือ

1. การประโคมด้วยเครื่องดนตรีในพระราชพิธีทั่วไป เช่น วงปี่พาทย์ กลองแขก
2. การประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศ ได้แก่ วงแตรสังข์

และจากชื่อของเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ตามความหมายของ เสวต ธนประดิษฐ์ ยังพบว่าเมื่อนำเครื่องประโคมเหล่านี้มาประโคมร่วมกันตามประเภทของพระราชพิธี และการรวมวงนั้น ก็ทำให้ชื่อเรียกประเภทของวงที่ประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ แตกต่างกันไป เช่น เรียกการรวมวงด้วยปี่ไฉน และกลองชนะ ซึ่งใช้ในพิธีศพว่า วงเปิงพรวด ดังบทพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (อ้างใน มหกรรมดนตรีไทย โรงเรียนมัธยมศึกษาส่วนกลาง, 2525) ความว่า อีกอย่างหนึ่งที่พอจะกล่าวในที่นี้ได้คือ “เปิงพรวด” หมายถึง พวกที่แต่งตัวสีแดงในงานพระราชทานเพลิงศพ ตีกลอง ซึ่งมีผู้ต้อยสองจังหวะ จังหวะหนึ่งที่ใช้ในงานศพเจ้านาย หรือบุคคลชั้นสูงมากๆ อีกจังหวะที่เรียกกันว่า “สามไม้หนี สีไม้ไล” นั้นใช้ตีงานศพที่สำคัญรอง ๆ ลงมา ...

และ สุจิตต์ วงษ์เทศ (2532) เรียกว่า วงปี่ไฉน กลองชนะ

ดังนั้นเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศกับเครื่องประโคมในพระราชพิธีจึงแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง อย่างไรก็ตาม ทั้งเครื่องประโคมในพระราชพิธี และเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศ ต่างก็มีวิวัฒนาการควบคู่กันมาโดยตลอด ในกรณีนี้จะกล่าวถึงเฉพาะการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ที่มีความเป็นมาอย่างต่อเนื่อง ยาวนาน หลายยุคสมัย ในที่นี้จะกล่าวถึงวิวัฒนาการของการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศตามที่ปรากฏในหลักฐาน จากช่วงเวลาต่าง ๆ อันได้แก่ หลักฐานการประโคมประกอบพระราชอิสริยยศสมัยประวัติศาสตร์ก่อนประวัติศาสตร์ไทย หลักฐานการประโคมประกอบพระราชอิสริยยศสมัยสุโขทัย หลักฐานการประโคมประกอบพระราชอิสริยยศสมัยอยุธยา หลักฐานการประโคมประโคมประกอบพระราชอิสริยยศสมัยธนบุรี และหลักฐานการประโคมประกอบพระราชอิสริยยศสมัยรัตนโกสินทร์ เครื่องประโคมเหล่านี้ล้วนมีที่มาจากความเชื่อพื้นฐานของมนุษย์ ดังจะกล่าวถึงต่อไปนี้

2.1 ความสำคัญของความเชื่อพื้นฐานของมนุษย์

ความเชื่อและความคิดในเรื่องของอำนาจลึกลับเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมานานแล้ว ทั้งนี้เพราะแต่เดิมนั้นมนุษย์อาศัยอยู่กับธรรมชาติตามป่า ตามเขา ตามถ้ำ เมื่อเกิดปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ฟ้าร้อง ฟ้าแลบ ฟ้าผ่าหรือฝนตกมนุษย์ไม่สามารถเข้าใจหรืออธิบายต้นเหตุของสิ่งเหล่านั้นได้ จึงมักเชื่อว่าเกิดจากอำนาจของภูต ผี ปีศาจ ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจฝ่ายชั่วที่ส่งผลให้เกิดภัยอันตรายต่อชีวิตของมนุษย์ แต่หากเป็นอำนาจฝ่ายดีมักเชื่อว่าเกิดจากเทพเจ้าหรือเทวดา นางฟ้าที่คลบบันดาลให้เกิดความสุข ความดีงาม สำหรับสาเหตุของความเชื่อของมนุษย์นั้น ได้มีผู้กล่าวไว้

หลายท่าน อาทิ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (2521) ได้กล่าวไว้ว่า

ขึ้นต้นด้วยมนุษย์เราอธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ด้วยไสยศาสตร์ เพราะยังขาดความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้นว่าฝนตกเพราะนาคให้น้ำหรือมีเทวดาเป็นผู้บันดาล ฟีร็องก็ว่าเป็นเสียงรถพระอินทร์กำลังยกทัพ มีพวกมารุตเป็นไพร่พลไปรบยักษ์ ฟีแลบก็ว่า แสงจากนางเมขลาส่องแก้ว ฟีผ่าก็รามสูรขว้างขวาน โลกของเรานั้นแบน มีปลาอานนท์หนุนอยู่ เวลาแผ่นดินไหวก็ว่าปลาพลิกตัว...

ภิญโญ จิตต์ธรรม (2522) กล่าวว่า "ความกลัวและความไม่รู้เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อและความเชื่อก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดศาสนาในสังคมมนุษย์สมัยโบราณ (Primitive Society) อย่างไรก็ตาม แม้ปัจจุบันนี้ วิทยาศาสตร์ จะเจริญก้าวหน้าไปมาก แต่มนุษย์ก็ยังมีพฤติกรรมแสดงออกทางความเชื่อกันอยู่ในชีวิตประจำวัน"

มณี พยอมยงค์ (2524) กล่าวว่า "ความเชื่อนับเป็นพื้นฐานแห่งการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์และศาสนา ทั้งนี้เพราะความเชื่อของมนุษย์เกิดจากความไม่รู้เป็นสำคัญที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็น "อวิชชา" เมื่อได้พบเหตุการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ฟีผ่าคนตาย แผ่นดินถล่ม จึงทำให้เกิดความคิดว่าจะต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่เบื้องหลัง"

เมื่อพิจารณาถึงมูลเหตุของความเชื่อตามที่มีผู้อธิบายไว้ข้างต้นก็จะพบว่า ความเชื่อของคนเรานั้นเกิดจากความกลัวและความไม่รู้เป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะในสมัยโบราณที่มนุษย์อาศัยอยู่กับธรรมชาติ และวิทยาศาสตร์ยังไม่เจริญเท่าที่ควร มนุษย์ไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นได้จึงคิดไปว่าเกิดจากพลังอำนาจลึกลับที่คลบับนาคหรือกระทำให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ นานา ผีก็เป็นพลังอำนาจชนิดหนึ่งที่มนุษย์นำมาอธิบายถึงต้นเหตุของการเกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน จึงอาจถือได้ว่าผีเป็นปรากฏการณ์หนึ่งในวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนไทย (สุวรรณาสถาอานันท์ และ เนื่องน้อย บุญเนตร (2534) และความเชื่อในระดับพื้นฐานนี้ถือได้ว่าเป็นสาเหตุสำคัญของการนับถือศาสนาประการหนึ่ง ส่วนอีกประการหนึ่งเกิดจากอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดียที่เริ่มแพร่เข้ามาตั้งแต่ช่วงปลายสมัยก่อนประวัติศาสตร์โดยมีแรงจูงใจเรื่องการค้าเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะที่ตั้งของประเทศไทยอยู่ระหว่างมหาสมุทรอินเดียกับทะเลจีนใต้ ซึ่งเป็นแหล่งการค้าสำคัญของโลกในสมัยโบราณ คังนั้นภูมิภาคบริเวณนี้รวมถึงอ่าวไทย แหลมมลายู แหลมอินโดจีน และเกาะชวา สุมาตรา จึงเป็นศูนย์กลางทางการค้าของซีกโลกทั้งทางบกและทางทะเล ชาวอินเดียในวรรณคดีต่าง ๆ ก็ได้เดินทางเข้ามาเผยแผ่ศาสนาของตน ส่วนพระพุทธศาสนานั้นมีหลักฐานว่าพระเจ้าอโศกมหาราชทรงมีบัญชาให้พระโสณะและพระอุตตระเดินทางมาเผยแผ่ในอาณาจักรไทยเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 3 (2528)

ดังนั้น ถ้าจะลำดับความเชื่อของคนไทยที่มีมาแต่แรกเริ่มนั้น พระยาอนูมานราชชน (2534) ได้สรุปไว้ว่า “ชนชาติไทยนับถือศาสนาต่าง ๆ ซ้อนกันอยู่อย่างรูปเจดีย์คือ นับถือผีสาง เป็นพื้นฐาน ถัดขึ้นไปนับถือไสยศาสตร์ซึ่งมีอยู่ในศาสนาพราหมณ์และฮินดู แล้วจึงนับถือพุทธศาสนา”

นอกจากความเชื่อพื้นฐานเหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อความคิดของมนุษย์แล้ว ยังส่งผลถึงการกระทำของมนุษย์อีกด้วย กล่าวคือ เมื่อมนุษย์เกิดความกลัวและเชื่อในอำนาจเหล่านี้แล้วก็ย่อมจะต้องหาหนทางที่จะขจัดความกลัวของตนให้หมดไป โดยใช้พิธีกรรมเป็นสื่อในการติดต่อกับอำนาจเร้นลับเหล่านั้น หากประกอบพิธีกรรมใด ๆ แล้วได้รับผลดีกลับมาก็เชื่อว่าได้สร้างความพึงพอใจให้กับภูต ผี หรือเทวดาอารักษ์ที่มีอำนาจคลบบันดาล ทุกข์ สุข ให้แก่มนุษย์ นับจากนั้นมาก็จะยึดถือพิธีกรรมนั้น ๆ ปฏิบัติสืบต่อมาเป็นประจำ

พิธีกรรม ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525) หมายถึง การบูชา โดยคำว่า พิธี หมายถึง งานที่จัดขึ้นตามลัทธิเพื่อความขลัง เป็นแบบอย่างธรรมเนียมหรือการกำหนด (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525) กรรม หมายถึง การกระทำการงาน หรือ กิจ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525)

ส่วนพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) (2537) ได้ให้ความหมายของพิธีกรรมว่า หมายถึงการกระทำเป็นพิธี คือ เป็นวิธีที่จะทำให้สำเร็จผลที่ต้องการ หรือการกระทำที่เป็นวิธีการเพื่อให้สำเร็จผลที่ต้องการหรือนำไปสู่ผลที่ต้องการ

พิธีกรรมมักประกอบด้วยการเช่นสรวง บูชา ทำบุญ ทำทาน กินเลี้ยงและการสนุกสนานรื่นเริง (เพ็ญศรี คุ้ม และคณะ, 2530) ดังนั้นดนตรีจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งในการประกอบพิธีกรรมของคนทุกชาติ ทุกภาษา โดยมีบทบาทในการสร้างความบันเทิง และเพื่อตอบสนองความเชื่อที่ว่าเสียงดนตรีสามารถใช้เป็นสื่อในการติดต่อกับอำนาจลึกลับบางประการที่มนุษย์ไม่สามารถสัมผัสจับต้องได้ หากแต่เชื่อว่าเสียงของดนตรีสามารถทำให้ผู้ที่มีอำนาจลึกลับนั้นพึงพอใจและส่งผลให้มนุษย์รอดพ้นจากภัยพิบัติทั้งปวงได้

นอกจากนี้ สงัด ภูเขาทอง (2541) ยังได้กล่าวถึงความสำคัญของดนตรีว่าเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงฐานันดร การแสดงออกถึงฐานันดร ชนชั้นหรือศักดิ์ศรี เป็นความรู้สึกที่มีทั่วไปในหมู่ชาวตะวันออก แม้แต่ในสังคมคนไทย การเกิดระบบศักดิ์ศรี นั้นหมายถึงการแสดงออกหรือเครื่องหมายของความเป็นชนชั้น ที่จะมีเครื่องหมายแสดงฐานะแห่งตน ในทางดนตรีก็เช่นเดียวกัน จะแสดงออกถึงฐานะ หรือ ฐานันดรสูงต่ำไม่เท่ากัน ...

ดังนั้นสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นสถาบันหลักในการปกครองและเป็นชนชั้นสูงของสังคม จึงต้องมีดนตรีเป็นส่วนประกอบในพระราชพิธีด้วยเช่นกัน ดังที่ มนตรี ตราโมท (2501) กล่าวไว้ว่า

การประกอบพิธีกรรมอย่างนี้มีด้วยกันทุกผู้ทุกนาม ไม่ว่าจะดำรงอยู่ในฐานะอย่างไร แต่ผู้มีฐานะด้วยกำลังทรัพย์และกำลังอำนาจมากกว่า ก็ย่อมมีเครื่องประกอบพิธีวิจิตรพิสดารมากขึ้นอันเป็นของธรรมดา ยิ่งผู้เป็นประธานในพิธีกรรม เป็นพญามหากษัตริย์ พิธีกรรม อันนั้นก็ยิ่งใหญ่มโหฬาร จนไม่มีผู้ใดจะสามารถกระทำให้เสมอเหมือนได้... งานพระราชพิธีทั้งหลายที่ทรงกระทำด้วยพระองค์เองก็ดี พระราชทานให้ผู้อื่นกระทำแทนก็ดี จะมีได้มีงานใดเลยที่จะขาดการประ โคมด้วยดุริยางค์ดนตรี

นอกเหนือจากเครื่องดนตรีที่ใช้ในพระราชพิธีต่าง ๆ อันได้แก่ มโหรี ปี่พาทย์ ทั้งหลาย ทั้งปวงแล้ว เพื่อเป็นการแสดงถึงความเป็นพระมหากษัตริย์ จึงมีการใช้เครื่องดนตรีอีกประเภทหนึ่งที่มีความแตกต่างเป็นพิเศษไปจากเครื่องดนตรีทั่วไป ได้แก่ เครื่องประโคม ทั้งนี้เพราะเครื่องประโคมเป็นเครื่องดนตรีประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะที่เป็นเครื่องประกอบโคมประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ โดยการประ โคมตามความหมายของราชบัณฑิตยสถาน (2525) อธิบายไว้ว่า หมายถึง “การบรรเลงดนตรีเพื่อเป็นสัญญาณในพิธีบางอย่าง เพื่อสักการบูชาหรือยกย่อง” และ เสวต ธนประดิษฐ์ (สัมภาษณ์, 18 ตุลาคม 2538) อธิบายว่า “การประโคม คือ การบรรเลงดนตรีเพื่อสัญลักษณ์ในการแสดงความเคารพ สักการะ เพราะสมัยโบราณไม่มีเพลงสรรเสริญพระบารมี จึงใช้การประโคมเพื่อเป็นการสรรเสริญพระบารมี และเป็นสัญญาณให้รู้ว่าพระมหากษัตริย์เสด็จมา ณ ที่นั้น ...” ดังนั้นเครื่องประโคมจึงเป็นเครื่องดนตรีที่มีลักษณะพิเศษกว่าเครื่องดนตรีชนิดอื่น โดยมีที่มาหรือแนวความคิด ความเชื่อที่สำคัญแฝงอยู่ในเครื่องประโคมแต่ละชนิด ตลอดจนอิทธิพลแวดล้อมที่ส่งผลให้เครื่องประโคมเหล่านี้ได้รับการยกย่องให้เป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศและสามารถดำรงอยู่คู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์มาเป็นเวลากว่า 700 ปี จวบจนปัจจุบันนี้

กรมศิลปากร (2539) อธิบายว่า

เครื่องแสดงถึงความเป็นพระมหากษัตริย์ในสมัยโบราณมี 5 อย่าง รวมเรียกว่า เบญจราชกกุธภัณฑ์ ส่วนคำว่า พระราชอิสริยยศเป็นคำราชาศัพท์ที่ใช้สำหรับพระมหากษัตริย์และพระบรมราชวงศ์ชั้นสูง ตั้งแต่พระบรมราชโอรส ธิดาขึ้นไป เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศอื่น ๆ ที่นอกไปจากเบญจราชกกุธภัณฑ์อันเป็นเครื่องแสดงความเป็นพระมหากษัตริย์ จึงเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศพระบรมราชวงศ์ชั้นสูงดังได้กล่าวแล้วนั้นด้วย โดยมีความแตกต่างลดหลั่นกันไป

ตามพระราชอิสริยยศของพระบรมราชวงศ์นั้น ๆ เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ สามารถกำหนดเป็นหมวดหมู่ได้ดังนี้คือ เครื่องสิริมงคล เครื่องสิริภรณ์ เครื่อง ภูษณาภรณ์ เครื่องศัสตราวุธ เครื่องราชูปโภค เครื่องสูง ยานพาหนะ เครื่อง ประโคม และพระโกศ

ในบรรดาเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศเหล่านี้ เครื่องประโคมเป็นเครื่องดนตรี ประเภทหนึ่งที่ได้รับการยกย่องให้เป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ ดังนั้น จึงเป็นที่น่าสังเกต ว่าเครื่องดนตรีที่ใช้เป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศนั้นจะต้องเป็นเครื่องดนตรีที่มีความสำคัญ และมีลักษณะพิเศษกว่าเครื่องดนตรีทั่วไป ซึ่งสามารถสังเกตได้จากเวลาที่พระมหากษัตริย์เสด็จไป ในการพระราชพิธีต่าง ๆ แม้ว่าจะมีวงดนตรีประเภทอื่นบรรเลงรับเสด็จ ทั้งวงดนตรีไทย และ วงดนตรีสากลแล้วก็ตาม แต่ในทุกพระราชพิธีก็จะต้องมีการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบ พระราชอิสริยยศอยู่ด้วย และจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ได้มีการค้นพบ ประกอบกับการ บันทึกลงของบุคคลในสมัยนั้น ๆ ทำให้ทราบว่ามีการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราช อิสริยยศนั้นมีมานานหลายยุคสมัยแล้ว โดยสามารถจัดแบ่งช่วงเวลาของหลักฐานตามยุคสมัย ได้ แก่ สมัยประวัติศาสตร์ก่อนประวัติศาสตร์ไทย สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัย รัตนโกสินทร์ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.2 หลักฐานการประโคมประกอบพระราชอิสริยยศสมัยประวัติศาสตร์ก่อนประวัติศาสตร์ไทย

สมัยประวัติศาสตร์ หมายถึง สมัยที่มนุษย์รู้จักใช้ตัวอักษรในการขีดเขียนบันทึกเรื่องราว ของชุมชนคนไว้เป็นหลักฐาน การเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ของดินแดนต่าง ๆ ในโลกนี้มีได้เกิดขึ้น ในเวลาเดียวกัน จะเร็วหรือช้าขึ้นอยู่กับพัฒนาการความก้าวหน้าของดินแดนนั้น ๆ ในกรณีของ ดินแดนประเทศไทย อาจารย์ชิน อยู่ดี ได้ใช้จารึกเก่าที่สุดในประเทศไทย ค้นพบที่พะเนียด อำเภอบึง เมือง จังหวัดจันทบุรี ซึ่งทำขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ.1000 เป็นเส้นกำหนดในการแบ่ง (มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมมาธิราช, 2537) ดังนั้น สมัยประวัติศาสตร์ของไทยจึงเริ่มต้นนับจากพ่อขุนรามคำแหง มหาราช ทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยก่อน หน้าพุทธศตวรรษที่ 20 ต้องอาศัยข้อมูลจากเอกสารจีนอยู่มาก จุดหมายเหตุของจีนที่บรรยายถึง เรื่องราวตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 8 เป็นต้นมา ได้กล่าวถึง การติดต่อของราชทูตและการค้า ระหว่างจีนกับบ้านเมืองต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บันทึกในจดหมายเหตุจีนเหล่านี้ได้ให้ ภาพบ้านเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่จีนติดต่อด้วย ว่าเป็นแคว้นแคว้นที่มีความเป็นปึกแผ่นแล้ว โดยทั่วไปบ้านเมืองหรือแคว้นเหล่านี้ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดียอย่างมาก ทั้งในด้าน

ศาสนา การปกครอง และศิลปวิทยาการต่าง ๆ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2537) ซึ่งในจดหมายเหตุเหล่านี้ก็เป็นหลักฐานหนึ่งที่ปรากฏภาพการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ ดังที่ ม.จ.สุภัทรทิศ ศิริกุล (2522) ได้กล่าวถึงจดหมายเหตุจีนที่เขียนระหว่างช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 11 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 12 ที่กล่าวถึงเครื่องดนตรีที่ใช้ประโคมกับพระมหากษัตริย์ของชาวเมืองต่าง ๆ ว่า ที่ล้งยาซู หรือ ล้งกะสุกะ “เมื่อพระราชเสด็จออกจากพระราชวัง พระองค์ทรงช้างมีกลดสีขาวยกั้น มีกลองและธงนำหน้า มีทหารซึ่งมีท่าทางคร่ำยำแวดล้อม ...”

ล้งยาซู หรือ ล้งกะสุกะ หรือ ล้งยะสิว แคว้นนี้ควรอยู่ทางปากตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา โดยมีเมืองอยู่ทางในเขตอำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นเมืองสำคัญในระยะแรก และต่อมาจึงย้ายมาอยู่ที่เมืองนครชัยศรี หรือเมืองนครปฐมโบราณ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2537) และ พิริยะ ไกรฤกษ์ (2523) ได้กล่าวถึงจดหมายเหตุจีนซึ่งกล่าวถึงการต้อนรับคณะทูตของเมืองฉีตู หรือฉีตู ว่า “พิธีต้อนรับคณะทูตจีนมีขบวนช้างทรงเครื่องต้นประดับขนนกยูงและขบวนชายหญิงอีกประมาณ 100 คน เป่าสังข์ และตีกลองนำคณะทูตเข้าเฝ้าถวายราชสาสน์ ...”

ฉีตู หรือ ฉีตู หรือ ฉีตู อยู่บนแหลมมลายูในดินแดนภาคใต้ของประเทศไทย อาจตั้งอยู่ในเขตจังหวัดสงขลาและพัทลุง เพราะบริเวณนี้ได้มีการขุดพบโบราณวัตถุที่เป็นเงินตราของโรมันที่มีอายุเก่าแก่ร่วมสมัยกับที่จดหมายเหตุจีนกล่าวถึงด้วย (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2537)

จากหลักฐานการใช้เครื่องประโคมที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่าการใช้เครื่องประโคมเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ในสมัยประวัติศาสตร์ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 ในภูมิภาคอันเป็นที่ตั้งของประเทศไทยในปัจจุบันนี้ ล้วนมีจุดมุ่งหมายในการใช้เป็นอย่างเดียวกันคือ เพื่อแสดงความเป็นพระมหากษัตริย์และแสดงถึงพระราชอิสริยยศ โดยปรากฏอยู่ในขบวนแห่หรือขบวนเสด็จ

นอกจากนี้ยังพบหลักฐานการประโคมประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏอยู่ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 จากภาพสลักหินของทับหลังปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ที่ปรากฏในแต่ละด้านดังนี้

ทับหลังทิศตะวันตก กรมศิลปากร (2535) อธิบายว่า

แนวบนเป็นภาพพระพุทธรูปทรงเครื่องยืนระหว่างต้นไม้คู่หนึ่ง มีพระยามารเฝ้าอยู่ข้าง ๆ พร้อมบริวาร และมีขบวนราชยานคานหามกับเครื่องสูงอยู่ริมซ้าย แนวล่างเป็นรูปพนักงานชาวประโคมกับนักฟ้อนรำ... สำหรับภาพพนักงานชาวประโคมที่ปรากฏในแนวล่าง ประกอบด้วย ผู้เป่าสังข์ 1 ตีกลองหน้าเดียวโดยแฉวนสะพาย

แล้งบัว 1 เป้าแตร (น่าจะทำด้วยเขาสัตว์) 1 ตีกลองสองหน้าโดยแขวนสะพายแล้ง
บนบัว 1 ผู้หามห้องขนาดใหญ่ 2 พร้อมคนตี 1 และเป้าขลุ่ย 1 ตามลำดับ
แต่ละคนเล่นดนตรีไปด้วย เดินไปด้วย ...

ส่วน ทับหลังทิศตะวันออก กรมศิลปากร (2535) อธิบายว่า
เป็นภาพเรื่องรามายณะตอนสุครีพครองเมือง ประกอบด้วยภาพพระลักษมณ์ประทับ
บนราชยาน มีพลวานรเป็นพลแบกและพลบริวารเบื้องหน้า สุครีพประทับบนคาน
หาม แบกโดยพลลิงทั้งสองข้างแวดล้อมด้วยเครื่องสูง รวมทั้งเครื่องดนตรีประกอบ
เกียรตยศตรงได้ราชยานของพระลักษมณ์โดยพลวานรเป็นผู้บรรเลง เครื่องดนตรีที่
ปรากฏ ได้แก่ เครื่องเป่า 2 ชนิด คือ ขลุ่ยกับแตรเขาสัตว์ เครื่องตี 2 ชนิด คือ
ห้องแบกโดยพลวานร 2 คน ต้วยินข้างหลังเป็นผู้ตี กับกลองสองหน้าที่มีสายคล้อง
คอลงมาตีด้วยมือ...

จากหลักฐานที่ค้นพบนี้ปรากฏว่า มีเครื่องประโคมที่ใช้ในการพระราชพิธีอันเกี่ยวเนื่องกับพระมหากษัตริย์อยู่หลายชนิด ได้แก่ สังข์ กลองหน้าเดียวแขวนสะพายแล่งบ่า กลองสองหน้าแขวนสะพายแล่งบ่า กลองสองหน้ามีสายคล้องคอลงมาตีด้วยมือ แตรเขาสัตว์ ฆ้อง และขลุ่ย โดยเครื่องประโคมเหล่านี้จะใช้ในเวลาที่มีการเสด็จพระราชดำเนินไปยังสถานที่ต่างๆ และมักใช้ควบคู่กับเครื่องสูง

2.3 หลักฐานการประโคมประกอบพระราชอิสริยยศสมัยสุโขทัย

สมัยสุโขทัย คือช่วงเวลานับจากพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวได้มีการสร้างเมืองขึ้น 2 แห่ง ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำยม คือ เมืองสุโขทัย และเมืองเชลียง หรือ ศรีสัชฌาย์เดิม (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2537) สมัยสุโขทัยถือเป็นจุดเริ่มต้นของสมัยประวัติศาสตร์ไทย นับตั้งแต่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นใช้ในปี พ.ศ.1826 หลักฐานของการประโคมจึงปรากฏอยู่ในรูปแบบของจารึกหลักต่าง ๆ ซึ่งในเวลาต่อมาตัวอักษรที่ใช้อยู่ในจารึกก็วิวัฒนาการเรื่อยมาจนเป็นอักษรในรูปแบบที่ใช้กันอยู่ทุกวันนี้ ข้อสังเกตประการหนึ่งของการบันทึกหลักฐานประวัติศาสตร์เป็นลายลักษณ์อักษรนั้นน่าจะพิจารณาจากภูมิหลังทางการเมืองการปกครองของไทยเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะในประวัติศาสตร์ไทยที่ต่อเนื่องยาวนานมาหลายยุคหลายสมัยนั้น แม้จะมีได้ระบุชัดเจนว่ามีการแบ่งชนชั้นทางการปกครองแต่หากพิจารณาตามสภาพความเป็นจริงแล้วจะพบว่า สังคมทุกสังคมจำเป็นต้องมีผู้นำสำหรับทำหน้าที่ควบคุมดูแลให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข สภาพของผู้ผู้นำนี้เองที่ก่อให้เกิดการแบ่งชนชั้นทางสังคมระหว่างชนชั้นเจ้านายกับไพร่และทาส เจ้านาย หมายถึง พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนขุนนางและข้าราชการ ซึ่งมักจะได้รับโอกาสที่ดีกว่าไพร่และทาส รวมถึงโอกาสทางการศึกษาด้วย ดังนั้นจึงเป็นที่น่าสังเกตว่า หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรส่วนใหญ่มักเกิดจากการจดบันทึกของชนชั้นสูงซึ่งมีโอกาสทางการศึกษาที่ดีกว่า และเรื่องราวที่ได้จดบันทึกไว้ก็มักเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของชนชั้นสูงด้วยเช่นกัน หลักฐานทางประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัยที่เกี่ยวข้องกับการประโคม มีดังนี้

1. ศิลาจารึกเขาสุมนภู ซึ่งกรมศิลปากรได้สันนิษฐานว่าจารึกขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 1902-1915 โดยจารึกด้านที่ 2 นั้นเป็นการบันทึกเรื่องการสักการะบูชาในเวลาที่แห่รอยพระพุทธบาทขึ้นบนเขาสุมนภู มีชื่อของเครื่องดนตรีปรากฏอยู่ ความว่า

ด้านที่ 2

คำจารึก	คำอ่าน
18. ... ควยสยงอนน	... ค้วยเสียงอัน
19. สาธุการบุชาอี	สาธุการบุชาอี-
20. กศุรยพาทพิ	ก ศุริยาพาทย์พิ-
21. (น) คองกลองสยง	ณ ม้องกลองเสียง
22. (ค) งงสี่พคองคิน	คังสี่พคองคิน
23. (จ) กกหล่อนนไส	จักหล่อมอัน ไสร้... (กรมศิลปากร, 2526)

2. ศิลปินจารึกวัดพระยืน เป็นจารึกเหตุการณ์ที่กล่าวถึงมูลเหตุที่ไปอาราธนาพระสมณมหาเถรจากนครสุโขทัยและได้กล่าวสรรเสริญเกียรติคุณแห่งพระมหาเถรองค์นั้น มีเครื่องดนตรีหลายชนิดปรากฏอยู่ ดังนี้

คำจารึก	คำอ่าน
23. กเจ้าลูกขุนมนตรีทั้งหลายยาย กนนไหเถีซังเขาตอกคอง	กเจ้าลูกขุนมนตรีทั้งหลาย ยาย กัน ให้เถีอกระทงข้าวตอกคอง-
24. กไมไตทอนตีพาคคองพินคอง กลองปีสรไนพิสนณูไชยท	กไมได้เทียบ ตีพาทย์คังพิณฆ้อง กลองปีสรไน พิสนณูชัย ทะ
25. ทยคกาหลแตรสงฆมารกฆงสศาล มรทงคคเคือสสยงเถือส	เทียบ กาหล แตรสังฆฆาน กังสศาล มรทงค์ คคเคือคเตียงเถิส
26. สยงคองอังกทงคนรองโหอี คาสรทานทวทงนคหริฎ	เสียงก้อง อังกทังคนร้องโห้อ้อ คาสระทานทัวทังนคหริฎ-
27. ญไชยแลจิงไปรบพระมหาเถร เป่นเจ้าอญเชญเข้ามา	ญชัยแล จิงไปรบพระมหาเถร เป่นเจ้า อัญเชญเข้ามา... (กรมศิลปากร, 2526)

3. ศิลปินปั้นางคำเขีย พุทธศักราช 1922 ซึ่งได้กล่าวถึงปั้นางคำเขียป่าเพื่อญกุศลต่าง ๆ ในพระพุทธรศาสนา อันมีข้อความกล่าวถึงเครื่องดนตรีซึ่งใช้เป็นเครื่องประโคมว่า

คำจารึก	คำอ่าน
33. แล้วจิงหาภิก(สุ)สงฆเถรานูเถรทังเมือง นาคนมา(ไหววัน)นิงโนอา	แล้วจิงหาภิกษุสงฆ์ เถรานูเถรทังเมือง หน้าคนมาไหววันนิงโนอา
34. วาสองคาสงงหน้ฉลองโอยทานไตร ชีพรแลองคปริสชา	วาสองคาสงงหน้ฉลองโอยทานไตร- ชีพรแลองคปริสชา-

35. รถฉนวนสรรพศคบัพระธรรมทงทสชาติ	รถฉนวนสรรพศคบัพระธรรมทงทสชาติ อนัไฟเราหนกัหนา
36. อนัไฟเราหนกัหนา หา...พาคพินแตร(สงง)พลล	หา...พาทย์พินแตรสังข์พัลล... (กรมศิลปากร, 2526)

4. ศีลาจารีกวัคข้างล้อม พุทธศักราช 1927 เรื่องราวที่จารึกได้กล่าวถึงพนมไสคำ ออกบวชในสุมม่วง การประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมา การสร้างหอพระปฏิภุคกรรม การปลูกพระศรีมหาโพธิ์ ตลอดจนการบำเพ็ญกุศลและการสร้างถาวรวัตถุในพระพุทธรศาสนา ความว่า

คำจารึก	คำอ่าน
25. บ 0 ดินทยน 0 ปรระบุ 0 กคิง 0 ไหคิน ไสคอ	"บ 0 ดินเทียน 0 ปรระบุ 0 กระคิง 0 ไหคิน ไสคอ-
26. กไม้ 0 ไวคนเรอนนิง แตงหุงจงงหนน	กไม้ 0 ไวคนเรอนนิง แตงหุงจ้งหัน
27. พระเจ้า 0 พาทคูนิงไหขา สองเรอนตีปา	พระเจ้า 0 พาทคูนิงไหขา สองเรอนตีปา
28. เรอแก่พระเจ้า 0 คองสองอนน กลองสา	เรอแก่พระเจ้า 0 ฆ้องสองอัน กลองสา-
29. มอนน 0 ตแระสงงขเขาควาย แตงไหไวถว	มอัน 0 แตรสังข์เขาควาย แตงไหไวถว-
30. ายแก่พระเจ้า 0 แลวบวสเมย 0 บวสลุก 0 บ	ายแก่พระเจ้า 0 แลวบวสเมย 0 บวสลุก 0 บ - (กรมศิลปากร, 2526)

นอกจากนี้ยังปรากฏในวรรณกรรมทางศาสนา อันได้แก่ ไตรภูมิพระร่วง ซึ่งเป็นบทพระราชนิพนธ์ของพระญาติไทแห่งอาณาจักรสุโขทัย ที่กล่าวถึง ภพ ภูมิ ต่าง ๆ ตามความเชื่อของคนไทย อันได้แก่ นรก และสวรรค์ มนุษยโลก ส่วนหนึ่งของบทพระราชนิพนธ์นี้ได้กล่าวถึงเครื่อง คังที่ปรากฏในตอนต่าง ๆ ได้แก่

ในตอนที่กล่าวถึงความเป็นอยู่ของผู้คนในอุตรกฐทวีปว่า "บ้างเดินบ้างรำบ้างฟ้อนระบำ บรรลือเพลงครุยคนตรี บ้างตีคบังสี่ บ้างตีบั้งเป่า บ้างขับสรรพสำเนียงเสียงหมูนักคุณจุนกันไป เคียรคาย ฟันฆ้องกลองแตรสังข์ระฆังกังสดาลมโหรีทีกกีกก้องทำนุกคี่ ..." (พระญาติไท, 2503)

ในตอนทีกล่าวถึงผู้คนที่แวดล้อมชื่นชมบุญบารมีของพระมหาจักรพรรดิราชว่า
อันว่าชนทั้งหลายนั้นยินดีศรีสนุกนี้สุขसारสาธาณบานใจ แลชมชื่นรื่นเริง ตาเกิง
บันจง มีองค์แต่่งแ่ง แผ่นตน ชมเล่น ชมหัว แล้วแลรื่องก้องจับเสียงพาทย์เสียงพิณ
แตรสังข์ ทั้งเสียงกลองใหญ่ แลกกลองรามกลองเล็กแลนั่งแ่งบันฑาะว้สนาะวังเวง
กลางคนตึกตองตีพาทย์ฆ้องตีกรับสัพทุกสิ่ง ลางจำพวกคิดพิณแลสีซอพุงตอ
แลกันนั่งริงรำจับระบำเดินเล่นสารพ นักคนทั้งหลายสัพดุริยดนตรีอยู่ครั้นเครง
อลวนเลวคังแผ่นคินจะถล่ม ... (พระญาติไท, 2503)

ในตอนทีกล่าวถึงเหล่าบรรดาเทวดา นางฟ้า ที่มีหน้าที่บรรเลงดนตรีถวายพระอินทร์ ว่า
ยังมีนางเทพธิดาองค์ 1 ชื่อคีตวาถิอพิณหนึ่ง ชื่อว่ามหาวิณา ...
นางเทพธิดาศูหนึ่งชื่อว่ามณีเมขลา แลเป่าสังข์ใหญ่อัน 1 ชื่อพิชัยสังขะ ...
ยังมีเทพธิดาคน 1 ชื่อคปก็ตีตึกตองหน้าเดียวลูก 1 ชื่อนันทเกรี ...
เทพธิดาคน 1 ชื่อว่า ยามา แลตีบัณฑาะว้ อัน 1 ชื่อว่า โบกขรบัณฑาะว้ ...
เทพธิดาคน 1 ชื่อว่าสร โฆสสุร เป่าปี่ โฉนแก้วเหล่าหนึ่งชื่อว่านันทโฉน ...
แลฝูงเทพธิดาทั้งหลายมากนักแลมีชื่อต่าง ๆ กัน เทียรย่อมถือนัฏจางคิกดุริย ...
ยังมีคนรัฟผู้ 1 ชื่อว่าพิมพสุรกสะพายกลองหน้าเดียวลูก 1 ใหญ่ แลเทพยดา
ทั้งหลายถือนัฏจางคิกคี่ตีสัพดุริยดนตรีทั้งหลาย ไปปาเรอถวายบูชา
พระเจดีย์เข้าทุกวารบมิขาด ... (พระญาติไท, 2503)

จากหลักฐานการประ โคมทีกล่าวมาข้างต้น แสดงว่าสมัยสุโขทัยเป็นสมัยทีพระพุทธ
ศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาก ทั้งประชาชนพลเมืองทั่ว ๆ ไป และพระมหากษัตริย์ต่างก็มีศรัทธาในพระ
พุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ดังปรากฏเป็นหลักฐานกล่าวถึงการบำเพ็ญกุศลบูชารอยพระพุทธบาท
การออกบวช การประดิษฐานพระพุทธปฏิมา การสร้างหอพระปิฎกธรรม การปลุกพระศรีมหา
โพธิ์ ตลอดจนการบำเพ็ญกุศล และสร้างถาวรวัตถุ ในส่วนของพระมหากษัตริย์นั้นปรากฏชัดเจน
ในบทพระราชนิพนธ์ไตรภูมิพระร่วงของพระมหาธรรมราชาลิไททีทรงพระราชนิพนธ์ถึงภพภูมิ
ต่าง ๆ ตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่อย่างไรก็ตามหลักฐาน
ดังกล่าวก็ได้ปรากฏการใช้เครื่องดนตรีเป็นส่วนประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ ทั้งสิ้น อันได้แก่ พาทย์
พิณ ปี่สรโน พิสนมณูชัย ทะเทียด กาทล กังสดาล มรทงค์ เขาควาย ปี่โฉน ดุริยดนตรี ระฆัง
ซอพุงตอ มโหระทึก และบัณญจางคิกดุริยหรือเบญจดุริยางค์ ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงความหมายของ
เครื่องดนตรีทีพบจากบันทึกเหล่านี้ กรมศิลป์ากร (2535) อธิบายว่า "ปี่สรโน หมายถึง ปี่โฉน
พิสนมณู สันนิษฐานว่าเป็นปี่เสนาง หรือเขนงทีทำด้วยเขาวัวหรือเขาควาย ทะเทียดหรือสะเทียด

เป็นกลองสองหน้าใช้ตีด้วยไม้ข้างหนึ่ง มือข้างหนึ่ง กาลส หมายถึง แตรงอน และมรทงค์ หมายถึง ตะโพน”

นอกจากนี้ มนตรี คราโมท (2527) ยังได้อธิบายถึง ทะเทียค ซึ่งเป็นเครื่องมือดนตรีชนิดหนึ่งในสมัยสุโขทัย ว่า

คำว่าทะเทียค ซึ่ง มหาอำมาตย์ ทงคำวรรณ ได้แปลความไว้ว่า “ทะเทียค หรือสรเทียค ตรงกับคำมคธว่า ทินทิม แปลว่า กลองสองหน้า ใช้ตีด้วยไม้ข้างหนึ่ง และมือข้างหนึ่ง” กลองที่มีหนังซึงสองหน้า และตีด้วยไม้ข้างหนึ่ง มือข้างหนึ่ง ก็มีแต่กลองที่อยู่ในสมัยนี้เราเรียกว่า กลองมลายู และอีกอย่างหนึ่งก็คือกลองชนะ แต่กลองชนะนั้นหน้าที่ใช้ตีด้วยมือ เราไม่ใช่ ...

ส่วนคำว่า ครุยคนตรีที่ปรากฏในหลักฐานข้างต้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (2505) ได้ทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า “คนตรี แปลว่า เครื่องสาย มีพิณเป็นต้น ครุยยะ แปลว่า เครื่องเป่ากลอง ประโคมครุยคนตรี แปลว่า ทำทั้งเป่าพาทย์และเครื่องสายเกี่ยวกราวขึ้นพร้อมกัน ...” และทรงพระนิพนธ์ถึงเบญจครุยงศ์ ซึ่งเป็นวงดนตรีประเภทหนึ่งประกอบด้วยเครื่องตีและเครื่องเป่าเป็นหลักว่า

คำราปีพาทย์ที่เราได้แบบมาจากอินเดียนั้น กำหนดว่าวงหนึ่งมีเครื่อง 2 สิ่ง คือ สุมิระ ได้แก่ เป่า เป็นเครื่องทำสำนำ 1 อาตะตะ ได้แก่ หนังซึงกลองหน้าเดียว 1 วิตะตะ ได้แก่ กลองซึงหนังทั้งสองหน้าด้วยร้อยผูก 1 อาตะวิตะตะ ได้แก่ กลองซึงหนังกรึงแน่นทั้งสองหน้า 1 เป็นเครื่องทำเพลงรวม 3 สิ่ง ฉะนะ ได้แก่ ฆ้องโหม่งเป็นเครื่องทำจังหวะ 1 ทั้ง 5 สิ่งนี้รวมกันเรียกว่า “เบญจครุยงศ์” ...

สรุปได้ว่าในสมัยสุโขทัยมีการพัฒนาเครื่องดนตรีขึ้นหลายชนิด ครบทั้ง 4 ประเภท คือ ถ้านำมาเทียบเคียงกับพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพจะพบว่าในสมัยสุโขทัยมีเครื่องดนตรีทั้งหมด 4 ประเภท คือ เครื่องตี เครื่องเป่า เครื่องดี และเครื่องเป่า ตลอดจนมีการรวมวงโดยจัดแบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ ครุยยะ ซึ่งหมายถึงการบรรเลงที่ประกอบด้วยเครื่องตีและเครื่องเป่า กับคนตรี ซึ่งหมายถึงการบรรเลงด้วยเครื่องตีและเครื่องเป่า แต่ในปัจจุบันนี้เรามักเรียกเครื่องบรรเลงเพลงทุกชนิดว่าเครื่องดนตรี นอกจากนี้ยังปรากฏรูปแบบของการรวมวงอีกประเภทหนึ่ง คือ เบญจครุยงศ์ ซึ่งเป็นต้นแบบของวงปีพาทย์ในปัจจุบันอีกด้วย

และเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศในสมัยสุโขทัย ก็เกิดขึ้นแล้ว ดังที่ มนตรี คราโมท (2538) กล่าวว่า

วงแหวนสังข์ที่ประกอบพระราชพิธีอย่างสมัยนี้มีอยู่ครบบริบูรณ์ สังข์ และ แตร คือแตรยาวที่สมัยนี้เรียกว่า “แตรฝรั่ง” นี้มีอยู่ในไตรภูมิพระร่วง ส่วนแตรงอน ก็คือ “กาหล” จากศิลาจารึกวัดพระยืน ส่วนวงปี่โกลน กลองชนะ ก็เก็บจาก “ปี่โกลนแก้ว” ในไตรภูมิพระร่วง หรือปี่สรไนในศิลาจารึกวัดพระยืน กับคำว่า “ทะเทียด” หรือ “สรเทียด” ซึ่งท่านผู้รู้ได้กล่าวไว้ ตรงกับคำว่า “ทินทิม” แปลว่า กลองสองหน้า ใช้ตีด้วยไม้ข้างหนึ่ง นี่ก็คือ กลองชนะ แลยังมีบัณเฑาะว์ และ มโหระทึกอีกด้วย จึงเป็นอันว่าเครื่องประโคมประกอบพระเกียรติยศของ พระมหากษัตริย์นั้นมีอยู่พร้อมมูลในสมัยสุโขทัย ...

2.4 หลักฐานการประโคมประกอบพระราชอิสริยยศสมัยอยุธยา

สมัยอยุธยา มีความเป็นมายาวนานถึง 417 ปี นับตั้งแต่ปี พ.ศ.1893 และสิ้นสุดในปี พ.ศ.2310 (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2537) ด้วยระยะเวลาที่ยาวนานนี้ย่อมเป็นเครื่องแสดง ว่า ยุคสมัยดังกล่าวมีความเป็นปึกแผ่น มั่นคง และผ่านเหตุการณ์ต่าง ๆ มากมาย ดังนั้นจึงถือได้ว่า สมัยอยุธยาเป็นช่วงเวลาสำคัญของประวัติศาสตร์ชาติไทยช่วงหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากการจดบันทึก เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่มีอยู่มากมายหลายรูปแบบนับได้ว่าเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาของ คนรุ่นหลังเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้สามารถมองย้อนกลับไปยังอดีตและรู้ว่าเกิดเหตุการณ์อะไร บ้างในช่วงเวลานั้น เพื่อที่จะได้นำมาเป็นข้อมูลให้กับการศึกษาในปัจจุบัน และสามารถใช้เป็น เครื่องกำหนดแนวทางในอนาคตได้ต่อไปอีก หลักฐานทางประวัติศาสตร์ จากการจดบันทึกที่กล่าว ถึงนี้มีหลายประเภท เช่น พระราชพงศาวดาร จดหมายเหตุ กฎมณฑลเทศาภิบาล กฎหมายตราสามดวง และวรรณคดีต่าง ๆ เป็นต้น และหลักฐานของการประโคมก็จะพบได้จากหลักฐานเหล่านี้ด้วย เช่นกัน ปรากฏในเหตุการณ์ต่าง ๆ ดังนี้

2.4.1 การประโคมในกองทัพ

ในสมัยอยุธยา เป็นช่วงเวลาที่บ้านเมืองต้องตกอยู่ในภาวะศึกสงครามกับประเทศ เพื่อนบ้านมากมายหลายครั้ง ทั้งนี้ เป็นไปด้วยเหตุผลหลายประการ เหตุผลสำคัญประการแรกก็คือ การทำศึกสงครามเพื่อขยายอาณาเขตของประเทศให้กว้างใหญ่ไพศาล อันจะเป็นเครื่องแสดงให้ เห็นถึงพระปรีชาสามารถ พระบารมี และพระราชอำนาจขององค์พระมหากษัตริย์ได้เป็นอย่างดี ในการทำศึกสงครามทุกครั้งพระมหากษัตริย์จะทรงเป็นจอมทัพคุมไพร่พลออกรบ และด้วยเหตุ ที่เครื่องประโคมเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ ดังนั้นเมื่อต้องเสด็จไป กระทำศึกสงครามเครื่องประโคมก็จะต้องถูกนำไปกับพระองค์ด้วย บทบาทหน้าที่ในการประโคม ในกองทัพ แบ่งออกเป็น 4 ประการ คือ

2.4.1.1 ประโคมบอกฤกษ์ยาม เวลา

2.4.1.2 ประโคมเป็นสัญญาณ

2.4.1.3 ประโคมในขั้นตอนสำคัญของการประกอบพิธีในกองทัพ

2.4.1.4 ประโคมเมื่อจัดกระบวนทัพหรือจัดกระบวนพยุหยาตรา

ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.4.1.1 ประโคมบอกฤกษ์ยาม เวลา

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสาร พบว่า สมัยอยุธยาเป็นช่วงเวลาที่ลัทธิพิธีพราหมณ์เป็นที่นิยมยอมรับของคนไทยเป็นอย่างมาก ประกอบกับการที่พราหมณ์ได้รับการยกย่องว่าเป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิต ได้ถวายงานรับใช้ได้เบื้องพระยุคลบาท จึงทำให้แนวความเชื่อของพราหมณ์เกี่ยวกับฤกษ์ เวลา ถูกถ่ายทอดและถือปฏิบัติไปด้วย ดังนั้นในการทำศึกสงครามซึ่งถือเป็นพระราชภาระอันยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ที่ต้องทรงกระทำเพื่อให้ได้มาซึ่งชัยชนะ การคำนวณหาฤกษ์ เวลาอันเป็นมงคลจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ปรากฏในพระราชพงสาวดารว่า “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสให้โหราหาฤกษ์ พระโหราธิบดี หลวงโลกทีป ขุนเทพพยากรณ์คำนวณพระฤกษ์ถวายว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้จัดตั้งไชยสงครามพร้อมมีชัยข้าศึกขอเชิญเสด็จจากพระนคร ณ วันอาทิตย์ เดือนขึ้น 11 ค่ำ เพลารุ่งแล้ว 2 นาฬิกา 5 บาท ...” (กรมศิลปากร, 2512) และเมื่อถึงเวลาตามฤกษ์นั้นแล้ว เครื่องประโคมมีหน้าที่ดังนี้

ถึง ณ วันอาทิตย์ ขึ้น 11 ค่ำเดือนยี่ เพลารุ่งแล้ว 2 นาฬิกา 5 บาท ได้สุภมหุตมหาวิชัยฤกษ์ สมเด็จพระบาทบรมนาถพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ทรงเครื่องสำหรับพิชัยยุทธสงคราม ก็เสด็จทรงเรือพระที่นั่งศรีสมรรถชัย สมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้า ทรงเรือพระที่นั่งไกรสมุทรมิมาน ... พออรรถฤกษ์พระโหราธิบดีก็ลั่นฆ้องชัยราชครูทวิชาจารย์เป่ามหาสังข์ทักษิณาวัฏ ประโคมเศรสังข์ ดุริยดนตรีฆ้องกลองก้องนัสนันมหาอรรณพที่ เคลื่อนเรือกระบวนพยุหยาตราโดยชลมารค ...

(กรมศิลปากร, 2512)

และเมื่อเสด็จประทับที่เกษคอยฤกษ์เวลา ทอดพระเนตรเห็นพระสารีริกธาตุเสด็จปาฏิหาริย์มาปรากฏความเกี่ยวกับการประโคม ดังนี้

เสด็จยังเกษคอยฤกษ์ ทอดพระเนตรเห็นพระสารีริกบรมธาตุเสด็จปาฏิหาริย์ ช่วงเท่าผลส้มเกลี้ยง มาแต่ทักษิณทิศเวียนเป็นทักษิณาวัฏแล้วเสด็จผ่านไปอุครทิศ ทรงพระปิตุชานไปทั้งพระองค์ ยกพระหัตถ์ถวายทนต์ขสโมธานอธิษฐานขอสวัสดิมีชัยแก่ปรปักษ์ พระโหราธิบดีก็ให้ประโคมเศรสังข์ดุริยางค์ดนตรีพร้อมกัน ... (กรมศิลปากร, 2507)

2.4.1.2 ประโคมเป็นสัญญาณ

นอกจากเครื่องประโคมจะมีบทบาทหน้าที่ในการบอกฤกษ์ยามเวลาแล้ว ยังใช้เป็นเครื่องกำหนดสัญญาณเพื่อแจ้งเหตุหรือเพื่อบอกหมายกระทำการใด ๆ โดยอาศัยเสียงของเครื่องประโคมเป็นสื่อกลางอีกด้วย ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า “ให้ระคมจุดปืนใหญ่เข้าไปตามประตู และกวาดเชิงเทินแต่ 3 ยามไปจนกว่าจะถึงฤกษ์ อย่าให้พลเขมรมาช่วยกันถนัดได้ แต่ทว่าเป็นพลากลางคืนเห็นจะไม่พร้อม ให้คอยดูดวงพลและฟังเสียงฆ้องกลองแตรสังข์เป็นสำคัญ ได้ฤกษ์แล้วก็ให้ทหารเข้าหักเอาเมืองให้ได้จงทุกด้าน ...” (2507) หรือเมื่อครั้งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงยกทัพไปเมืองตะนาวศรี ปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า

เคชะพระบารมีสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ถ้ามีชัยแก่ข้าศึกครั้งใด ก็ให้เห็นศุภนิมิตรประจักษ์ทุกครั้ง เมื่อเพลา 3 ยาม 7 บาท พระสารีริกธาตุใหญ่เท่าผลส้มเกลี้ยงเสด็จผ่านด่านตะนาวศรีมาแต่ทิศอุดรไปเฉียงอาคเน พระรัศมีสว่างวาบไปทั้งอากาศและปฐพี สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเห็นคั้งนั้นทรงพระปิติโสมนัสถวายทักษ์นักษโมธานเหนือพระศิโรตม์ด้วยเบญจางคประคิษฐ์ แล้วตั้งปโรหิตาจารย์ทั้งหลายให้ประโคมแตรสังข์ คุริยคนตรีปี่พาทย์ฆ้องชัยในทัน ... (กรมศิลปากร, 2507)

2.4.1.8 ประโคมในขั้นตอนสำคัญของการประกอบพิธีในกองทัพ

เมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงกระทำพิธีประณมกรรม พระยาละแวกในพระราชพงศาวดาร กล่าวถึงการประโคม ว่า

มีพระราชบริพารแก้วมุขมนตรีให้ตั้งการพิธีประณมกรรม โดยสาตรา พระโหราธิบดีชี้พ้อพราหมณ์จัดแจงการนั้นเสร็จ จึงเชิญเสด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นบนเกยเข้าพนักงานองครักษ์เอาตัวพระยาละแวกเข้าได้เกย ตัดศีรษะเอาถาดรองโลหิตขึ้นไปชำระพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระโหราธิบดีก็ถันฆ้องชัยชี้พ้อพราหมณ์เป่าสังข์ประโคมคุริยคนตรี ถวายมูรธาภิเษก ทรงอาเศียรภาท โดยสาตราพิธีเสร็จเสด็จเข้าประทับปลา... (กรมศิลปากร, 2507)

จากตัวอย่างการประโคมในกองทัพที่กล่าวมาข้างต้นนี้ พบว่า เครื่องประโคมมิได้ถูกใช้เป็นเครื่องประกอบพระราชพิธียศแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่มีบทบาทหน้าที่สำคัญในกองทัพคือ ใช้เป็นเครื่องบอกฤกษ์ เวลา เป็นสัญญาณนัดหมายเพื่อกระทำการรบ ตลอดจนเป็นสัญญาณเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงประกอบพิธีใด ๆ โดยจะประโคมเมื่อถึงขั้นตอนสำคัญของพิธีนั้น ๆ เครื่องประโคมที่ปรากฏอยู่ในตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้นประกอบด้วย ฆ้องชัย สังข์ แตรกลอง คุริยคนตรี และปี่พาทย์

2.4.1.4 ประโคมเมื่อจัดกระบวนทัพหรือจัดกระบวนพยุหยาตรา

การประโคมในลักษณะนี้ บางครั้งเรียกว่า ประโคมแห่ (เสวตชนประดิษฐ์, สัมภาษณ์ 7 ธันวาคม 2538) สำหรับคำว่าพยุหยาตราใน ม.ร.ว.แสงสุรย์ ลดาวัลย์ (2519) อธิบายว่า หมายถึง การยกพลพลพยุหเสนาไปเป็นกระบวนทัพ นิยมใช้กับกองทัพซึ่งพระมหากษัตริย์หรือพระมหาอุปราชทรงเป็นจอมทัพในการยาดราทัพนี้ พบว่า ในแต่ละกระบวนจะประกอบด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศซึ่งมีบทบาทหน้าที่และความสำคัญต่อกองทัพดังนี้คือ

เมื่อครั้งที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถจะยกทัพไปกระทำศึกกับพระมหาอุปราช ในกระบวนทัพนั้นกล่าวถึงเครื่องประโคมว่า สมเด็จพระนเรศวรบรมเชษฐาธิราชเจ้า ทรงพญาไชยนาฎภาพ เป็นคชาธาร สมเด็จพระเอกาทศรถทรงพญาปราบไตรจักรเป็นพระคชาธาร เจ้าโกลนทวาร พระสังฆราช พนมรัตน์ ประณั้พระพุทธรมณฑ์ พระยานนท์ตัดไม้ข่มนามโดยสาคร พร้อมด้วยเสนามาตย์นิกร ทวยหาญแห่แห่นโดยกระบวนพยุหยาตราเป็นขบวน แขงเอกฉัตร ชูมซ้ายขวา วาลวิชนี ยังพระสุริยาลังการโกลาหล ศัพทสำเนียง แตรสังข์ฆ้องกลอง อึงอลวนเสร็จ เสด็จกรีธาพลเดินโดยสถลมารค ... (กรมศิลปากร, 2507)

หรือในคราวที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชยกทัพไปเมืองเมาะตะมะ กระบวนทัพที่จะยาดราประกอบด้วยเครื่องประโคม ดังนี้

สมเด็จพระนเรศวรบริพัตรเป็นเจ้า เสด็จทรงช้างพระที่นั่งเจ้าพญาปราบไตรจักรเป็นพระคชาธาร สมเด็จพระเอกาทศรถบรมนาถเสด็จทรงช้างพญาจักรเป็นพระคชาธาร ประดับด้วยพิริยทวยหาญแห่เป็นขบวนแน่น แสนสินธพ พยุหสมุหคูพิลิกคาคายด้วยธงทิวแถวทวนทองหน้าพระคชาธาร อดังการด้วยเครื่องอภิรมชุมสายพรายพรรณ กลิ้งกลดจามรมาศบังบรมทิพากรอันจรสส่องแสงอุโฆษด้วยเสียงกาหลฆ้องกลอง ชะนะนำเสด็จโดยมารควิถีแถวถื่อน ทูเรศ... (กรมศิลปากร, 2507)

การจัดกระบวนพยุหยาตรากรีธาทัพนี้ สามารถกระทำได้ด้วยกระบวนช้าง กระบวนม้า ราชพาหนะ และไพร่พลทั้งปวง โดยจะเรียกว่ากระบวนพยุหยาตราทางบก ส่วนกระบวนพยุหยาตราทางน้ำ มีเรือประเภทต่าง ๆ เป็นราชพาหนะก็สามารถกระทำได้เช่นกัน กระบวนพยุหยาตราทางเรือนี้เรียกว่า พยุหยาตราทางชลมารค

จากตัวอย่างดังกล่าวข้างต้น สังเกตได้ว่าในการยกทัพหรือจัดกระบวนพยุหยาตรา นั้น เครื่องประโคมที่ใช้จะแตกต่างจากเครื่องประโคมที่ใช้เพื่อบอกฤกษ์ยาม เวลาและเป็นสัญญาณ

เพราะในการบอกอุกฤษยาม เวลา หรือกระทำการใด ๆ มักปรากฏว่าจะประโคนด้วย ฉิ่งชัย สังข์ แตร ครุฑคนตรี และปี่พาทย์ แต่ในการประโคนเป็นกระบวนแห่ การจักรกระบวนทัพ หรือพยุหยาตรา นั้นจะมีกลองชนะ และปี่เพิ่มเข้ามา ซึ่งเหตุผลของการใช้กลองชนะประโคนในกระบวนทัพ นั้น น่าจะมีเหตุที่มาจาก 2 อย่างคือ ชื่อของกลองซึ่งเป็นมงคลต่อการรบเพื่อให้ได้มาซึ่งชัยชนะ กับอีกสาเหตุหนึ่งคือเสียงของกลองที่จะสร้างความฮึกเหิมเร้าใจ แก่ไพร่พลในกองทัพและสร้างความเกรงกลัวให้แก่ข้าศึกได้เป็นอย่างดี ดังปรากฏหลักฐานถึงอิทธิพลของเสียงกลองชนะเสียงปี่เสียงแตรสังข์ในกองทัพ เมื่อครั้งที่สมเด็จพระเอกาทศรถยกทัพไปเมืองตะนาวศรีว่า “ฝ่ายพระยาตะนาวศรีออกมายินถือนอก กั้นสัปทนอยู่บนเชิงเทิน แลเห็นสมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้าเหมือนสายน้ำอันไหลหลังถั่งมาเมื่อวสันตฤดู และได้ยินเสียงปี่ กลอง แตรสังข์ตกลองดังไป หอกพลัดตกจากมือมิได้รู้ ...” (กรมศิลปากร, 2507)

นอกจากนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (2504) ยังได้ทรงอธิบายถึงเครื่องประโคนอีกชนิดหนึ่ง คือ แตรรองน หรือกาหล หรือที่ทรงสันนิษฐานว่าเป็นแตรอย่างเดียวกับแตรกัมพู ว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อกองทัพ ดังนี้

แตรกัมพูนั้นทำขึ้นโดยเลียนเสียงช้างแน่นอน เหตุที่ทำให้เลียนเสียงช้างเพราะสมัยโบราณช้างเป็นกำลังสำคัญของกองทัพ เมื่อฝ่ายปรปักษ์มาได้ยินแต่เสียงช้างร้องก็ทำให้ขวัญหนีด้วกลัวจะถูกย่ำยีด้วยกองช้าง อาศัยเหตุอันนี้จึงคิดทำแตรขึ้นปลอมเสียงช้าง ใช้เป่าในกองทัพ เมื่อเดินไปแม้ความจริงจะมีช้างแต่น้อย เมื่อเป่าแตรนำประกอบกับเสียงช้างจริง ๆ ด้วย ย่อมทำให้ฝ่ายปรปักษ์ ซึ่งได้ยินแต่เสียงก็มีใจครั่นคร้าม โดยสำคัญว่ามีช้างมาก ...

ดังนั้น เมื่อเสียงของกลองชนะจำนวนนับ 1,000 ใบกับเสียงของแตรรองนที่ทำขึ้นเพื่อเลียนเสียงช้างถูกนำมาประโคนร่วมกันก็ย่อมจะเป็นเสียงที่น่าเกรงขามยิ่ง ดังที่ผู้บันทึกพระราชพงศาวดารได้พรรณนาถึงอิทธิพลของเสียงเครื่องประโคนในกองทัพ เมื่อครั้งที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและพระเอกาทศรถทรงกระทำศึกกับพระมหาอุปราชาว่า

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จทรงช้างคัน เจ้าพระยาไชยานุภาพเป็นพระคชาธาร สมเด็จพระเอกาทศรถอิศวรบรมนารถอนุชาเสด็จทรงช้างคันเจ้าพระยาปราบไตรจักร เป็นพระคชาธาร พลทหารก็ให้สนับบันลือศัพท์ แตรสังข์เสียงประโคนของกลองชนะ กลองศึกสะท้านสะเทือนประหนึ่งแผ่นดินจะไหว... (กรมศิลปากร, 2507)

นอกจากการประโคนในกองทัพ อันเป็นสื่อแสดงถึงพระบรมเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์และเป็นไปเพื่อประโยชน์ในการรบแล้ว เครื่องประโคนยังมีบทบาทอันเกี่ยวเนื่อง

กับพระราชภารกิจที่ต้องทรงกระทำในแต่ละวันแต่ละเดือน โดยกำหนดไว้เป็นพระราชประเพณีอีกมากมาย ซึ่งก็เป็นไปเพื่อประโยชน์ของประเทศชาติ และประชาชนทั้งสิ้น เครื่องประโคมในฐานะเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศจึงมีบทบาทและความสำคัญในพระราชพิธีเหล่านั้นด้วย ดังจะแบ่งตามโอกาสและลักษณะของพระราชพิธี เป็นหมวดหมู่ดังนี้

2.4.2 การประโคมในพระราชพิธีอันเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์โดยตรง

พระราชพิธีอันเกี่ยวเนื่องกับพระมหากษัตริย์โดยตรง ก็คือ พระราชพิธีอันเกี่ยวเนื่องกับชีวิตเช่นเดียวกับประชาชนทั่วไปที่จะมีพิธีกรรมของตนนับแต่เกิดจนตาย สำหรับพระมหากษัตริย์ ช่วงเวลานับแต่ทรงมีพระประสูติกาล จนถึงการเสด็จสวรรคต ก็ต้องมีพระราชพิธีอันยิ่งใหญ่สมกับพระราชอิสริยยศอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ด้วยเช่นกัน ดังปรากฏในพระราชพิธีต่อไปนี้

2.4.2.1 การประโคมเมื่อมีพระประสูติกาล

2.4.2.2 การประโคมในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

2.4.2.3 การประโคมในพระราชพิธีพระบรมศพ

ดังรายละเอียดของพระราชพิธี ดังนี้

2.4.2.1 การประโคมเมื่อมีพระประสูติกาล

การเกิด ถือเป็นเหตุการณ์หนึ่งในชีวิตของมนุษย์ ในทางศาสนาถือว่า เป็นเหตุปัจจัยหนึ่งในวัฏสงสาร คือ การเกิด แก่ เจ็บและตาย เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคน สำหรับสามัญชนเมื่อมีทารกเกิดในบ้าน ญาติพี่น้องก็มักจะจัดให้มีพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อต้อนรับสมาชิกใหม่ของครอบครัว สำหรับสถาบันพระมหากษัตริย์ก็เช่นกัน แต่จะต่างกันในเรื่องรายละเอียดบ้างบางประการและเครื่องประโคมก็มีบทบาทสำคัญยิ่งในขั้นตอนนี้ด้วย กล่าวคือเมื่อแรกเกิดหรือที่เรียกกันว่าประสูตินั้น มีการตราไว้ในกฎหมายตราสามดวงอย่างชัดเจนว่า “เมื่อสมภพวังศิฆ้อง คลังถวายผ้ากฐา 16 ครา เมืองถวายเม็ยโจร 50 พลเทพถวายน้ำ 16 คนโท ขุนศรีสังกรเป่าสังข์ สังข์พลเป่าแตร 20 น้องไชย ...” (กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, 2505) และในคำให้การชาวกรุงเก่า (2507) ได้ระบุไว้ว่า “ราชประเพณีในกรุงศรีอยุธยาคราวนั้น ถ้าพระเจ้าแผ่นดินมีพระเจ้าลูกเธอเป็นเจ้าฟ้าชาย เวลาประสูติต้องประโคมดนตรี 4 ครั้ง ถ้ามีเจ้าฟ้าหญิงต้องประโคมดนตรี 3 ครั้ง ...”

2.4.2.2 การประโคมในพระราชพิธีราชาภิเษก

เมื่อสมเด็จพระนเรศวรเสด็จสวรรคตที่เมืองห้างหลวงระหว่างทางที่ทรงยกทัพจะไปปราบเมืองอังวะ บรรดาราชครูปุโรหิตพร้อมด้วยเสนาบดีทั้งหลายจึงตั้งพลับพลา

ณ ที่นั้นโดยนำพระราชนทรยาน ซึ่งแหวดล้อมด้วยอภิรมหุมาสายเสวตฉัตร พัดวาลวิชนี เครื่องสูง
ทั้งปวง พร้อมกับเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ อันเป็นเครื่องราชาภิเษกสำหรับพระมหากษัตริย์
มาถวายแก่สมเด็จพระเอกาทศรถเพื่ออัญเชิญเสด็จขึ้นผ่านพิภพสืบราชสมบัติแทนสมเด็จพระบรม
เชษฐาธิราชในการเสด็จพยุหยาตราทางชลมารคกลับสู่พระราชวังหลวง เครื่องประโคมมีบทบาท
หน้าที่ดังนี้

ถึงเพลารุ่งแล้วนาฬิกาหนึ่ง ได้ศุภโยคมังคลโศคมเพลาดุภษอันประเสริฐ จึงพระโหรา
ธิบศิศรีจันทรประพาฬก็ลั่นฆ้องชัย พระราชปโรหิตาจารย์ราชสุภาวดีศรีบรมองค์
ปฐิโศคมพรหมพิชาจารย์เป่ามหาสังข์ทักษิณาวัฏ และประโคมแตรสังข์ดุริยดนตรี
ทั้งปวง... พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็เสด็จถึงบรรทมขานานพระราชวังหลวง
และตีอินทเกรีเป็นประณมประโคมแตรสังข์จึงเสด็จขึ้นพระราชนทรยานพยุหยาตรา
และประดับด้วยเสวตฉัตรสำหรับราชาภิเษก และตีอินทเกรีเป็นทศดิยวาร ก็เสด็จด้วย
พระราชนทรยานถึงอัมพจันทร์แห่งพระที่นั่งมังคลาภิเษกมหาปราสาทจึงตี อินทเกรี
เป็นตศดิยวาร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จลงจากพระราชนทรยาน เสด็จใน
หน้าฆ้องชัยชำระพระบาทเสร็จ เจ้าพระยารรรมาธิบศิศรีจันทรชัยประโคมแตรสังข์
ดุริยดนตรีทั้งปวง จึงเสด็จขึ้นพระที่นั่งมังคลาภิเษกมหาปราสาท และเสด็จออก
ลีหบัญชร (กรมศิลปากร, 2507)

2.4.2.8 การประโคมในพระราชพิธีพระบรมศพ

พิธีกรรมต่างๆตลอดช่วงชีวิตของคนแต่ละคนนั้นมีมากมายหลายอย่าง
ทั้งนี้ก็ล้วนแล้วแต่ความเชื่อของคนแต่ละคนที่เชื่อว่า เมื่อประกอบพิธีกรรมเหล่านั้นแล้วจะทำให้
ชีวิตดีขึ้น มีความสุขกายสบายใจจึงได้ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมา และเมื่อถึงวาระสุดท้ายแห่ง
ชีวิตคือความตาย พิธีกรรมเกี่ยวกับความตายก็ถูกกำหนดขึ้นตามความเชื่อด้วยเช่นกัน ซึ่งพิธีกรรม
ของคนแต่ละชาติก็จะแตกต่างกันไปตามแต่สังคมนั้น ๆ จะกำหนด

สำหรับพระมหากษัตริย์ผู้ซึ่งเป็นใหญ่ในแผ่นดิน ทรงเป็นผู้ดูแลทุกข์
สุข ของราษฎรและทรงเป็นศูนย์รวมแห่งความจงรักภักดี เมื่อสิ้นพระชนม์จึงหมายถึงความสูญเสีย
ครั้งยิ่งใหญ่ของคนทั้งแผ่นดิน ดังนั้น พระราชพิธีซึ่งจะจัดถวายเป็นวาระสุดท้ายจึงยิ่งใหญ่ และ
เป็นไปอย่างสมพระเกียรติ เกี่ยวกับงานพระบรมศพนี้ กรมศิลปากร (2528) ได้กล่าวถึงความ
สำคัญของของพระราชพิธีไว้ในหนังสืองานพระเมรุมาศสมัยรัตนโกสินทร์ ว่า

วัฒนธรรมไทยแต่โบราณกาลปลูกฝังให้มีจิตใจเคารพ ยึดมั่นในความกตัญญูคุณเวที
ต่อผู้ที่ทำคุณประโยชน์ไว้แก่ชาติบ้านเมือง โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ราชเจ้า ซึ่ง

เป็นองค์ประมุขของบ้านเมือง มีคุณูปการแก่ประเทศชาติ จึงได้รับความยกย่องเปรียบเสมือนสมมุติเทวราช ฉะนั้นจึงมีประเพณีเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยตามระบอบเทวนิยม อันสืบเนื่องมาจากคติของพราหมณ์ปุโรหิตาจารย์ และตามพระราชประเพณี จะจัดการถวายพระเพลิงพระบรมศพตามคติความเชื่อที่มีสืบมาแต่โบราณกาล โดยอัญเชิญพระบรมศพไปถวายพระเพลิง ณ พระเมรุที่ได้สร้างขึ้น ณ กลางใจพระนคร และในการประกอบพิธีเกี่ยวกับพระบรมศพนั้น ได้ยึดถือการบำเพ็ญพระราชกุศลตามหลักของพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ...

ในสมัยอยุธยา การใช้เครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ในการพระราชพิธีพระบรมศพ หรืองานพระเมรุ นั้น ได้มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ไว้ อย่างชัดเจน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

งานพระเมรุสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

จึงอัญเชิญพระศพเสด็จเหนือบุษบกพิมาน แล้วประดับด้วยกลึงกลดจามรวรรณิมิต ประไพไปด้วยกาณจนดิเรกครุริยางค์ นฤนาทเคียรคาศด้วยภาพยนตมงกุฎปอันรจนา ต่างๆ... อัญเชิญพระศพเสด็จสถิตเคลื่อนแห่แทนโดยขบวน เสด็จโดยรัถยาราชาวัติ ไปยังพระสุเมรุมาศ และบำเรอด้วยครุริยคนตรี น้อย กลอง แตรสังข์นางระบำอัน มโหฬาร มหรสพทั้งปวง... (กรมศิลปากร, 2507)

งานพระเมรุสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

อัญเชิญพระบรมโกศลงจากพระมหาปราสาทที่นั้งสุริยามรินทร์ ประคิบฐานเหนือบุษบกพระมหาพิชัยราชรถ อันอลังการด้วยสุวรรณรัตนวิจิตรต่าง ๆ สรรพด้วยเสวตบรรณฉัตร ขันคพระอภิรมชুমสายพรายพรรณ บังพระสุริยัน บังแขกสลอนพลแตรองนแตรฝรั่งอุโฆษสังข์ นีสันบันลือลั่นด้วยศัพท์สำเนียงครุริยางคคนตรี ปี่กลองชนะประโคมครั้นครั้นก็กก้องกาหลนฤนาท ... (กรมศิลปากร, 2528)

สำหรับการประโคมในการพระราชพิธีพระบรมศพนี้พบว่า จะใช้เครื่องประโคมเช่นเดียวกับกระบวนพยุหยาตราทัพ ด้วยเหตุว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นจอมทัพ ทรงพระปรีชาสามารถในการศึก ส่วนบรรดาเครื่องประโคมที่ใช้ในกองทัพก็จัดได้ว่าเป็นกำลังพลที่สำคัญ ดังที่ได้ยกตัวอย่างบทบาทหน้าที่และอิทธิพลจากเสียงของเครื่องประโคมที่ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการรบ ดังนั้น เพื่อเป็นการถวายพระเกียรติเป็นครั้งสุดท้าย และเป็นเครื่องแสดงถึงความยิ่งใหญ่ ความเป็นจอมทัพของสมเด็จพระมหากษัตริย์ราชพระองค์นั้น เครื่อง

ประโคมซึ่งเคยใช้เป็นกำลังของกองทัพ อันประกอบด้วยกำลังพลผู้ทำหน้าที่ประโคนับร้อยคน ทั้งที่เป็นไพร่พลเดินเท้า ช้าง ม้า ราชพาหนะอื่น ๆ จึงถูกนำมาเป็นกระบวนพระราชอิสริยยศอันยิ่งใหญ่ของพระบรมศพของพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่เพื่อแสดงถึงพระราชอำนาจ พระราชบารมี และแสนยานุภาพของกองทัพให้เป็นที่ปรากฏแก่อาณาประชาราษฎร์ ตลอดจนชาวต่างชาติต่างภาษา เพื่อให้เกิดความยำเกรงต่อกำลังไพร่พลและกองทัพ ทั้งนี้เพราะช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่ผลัดแผ่นดินอาจมีผู้คิดร้ายต่อราชบัลลังก์ การจัดกำลังพลเป็นกระบวนประกอบพระราชอิสริยยศนี้ จึงเท่ากับเป็นการประกาศถึงพระราชอำนาจและป้องกันเหตุการณ์ด้วย

จากตัวอย่างการพระราชพิธีที่มีมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา พบว่า เครื่องประโคมที่ใช้ประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยา ดังที่ปรากฏเป็นหลักฐานนี้มีที่มาจากสมัยประวัติศาสตร์ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 ต่อเนื่องมาถึงสมัยสุโขทัย และคงอยู่มาถึงสมัยอยุธยา โดยมีการพัฒนาทางดนตรีเพิ่มขึ้นจากเดิม เครื่องดนตรีที่ใช้ในการประโคมจึงมีมากขึ้นกว่าเดิมด้วย ได้แก่ ฉิ่ง ฉาบ พิณ ปี่พาทย์ กลองชนะ ปี่ชวา แตรฝรั่ง แตรงอน อินทเทรีสังข์ กังสดาล ฉิ่ง ฉ่าง ระฆัง กรับ พิณ ซอ พุงคอก และเบญจดุริยางค์ สมัยอยุธยาเป็นช่วงเวลาแห่งศึกสงครามและการสร้างอำนาจ บารมี ตลอดจนภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ เพื่อให้ทรงอยู่ในฐานะที่เหนือกว่าคนทั้งปวง โดยมุ่งหวังผลให้เกิดความจงรักภักดี ความเกรงกลัว ความเคารพยกย่องและเทิดทูน ดังนั้น การประโคมดนตรีเพื่อแสดงถึงพระราชอิสริยยศและความเป็นพระมหากษัตริย์จึงจำเป็นต้องเลือกใช้เครื่องดนตรีเฉพาะที่แสดงถึงความสง่างาม มีที่มาจากความเชื่อถือและยกย่องให้เป็นของสูง จนในที่สุดถูกจำกัดให้ใช้เฉพาะพระมหากษัตริย์เท่านั้น

2.4.3 พระราชพิธีอันกำหนดเป็นพระราชภารกิจ

พระราชพิธีอันเป็นพระราชภารกิจ หมายถึง พระราชพิธีที่พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธานในพระราชพิธีนั้น ๆ ทั้งที่เป็นพระราชภาระแห่งองค์พระมหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นพระประมุขของชาติ เช่น การเสด็จออกรับราชทูต เป็นต้น และกิจอันเป็นพระราชประเพณี เช่น พระราชพิธีสิบสองเดือน หรือ ทวาทศมาส และพระราชพิธีเสด็จนมัสการพระพุทธบาท เป็นต้น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.4.3.1 การประโคมรับราชทูตและเสด็จออกแขกเมือง

ในสมัยอยุธยาเป็นสมัยที่การค้าเจริญรุ่งเรือง ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญแห่งหนึ่ง ดังนั้นพ่อค้า นักบวช ตลอดจนชาวต่างชาติอื่น ๆ ที่เข้ามาโดยมีจุดประสงค์ที่แตกต่างกันนี้ ก็ได้เข้ามาติดต่อกับราชสำนักไทย ดังนั้นการต้อนรับราชทูตจึงเป็นประเพณีสำคัญอีกประการหนึ่ง มีสาระของการประโคม ดังนี้

เมื่อพระเจ้าลัทธิมีพระประสงค์จะเจริญไมตรีพระพุทธศาสนากับกรุงศรีอยุธยา จึงได้ส่งราชทูตถือพระราชสาสน์มาเข้าเฝ้าฯ ในการเสด็จออกบรรพชาที่นั่นปรากฏข้อความเกี่ยวกับเครื่องประโคม ดังนี้ “อันเจ้าพระยานั้นตั้งเครื่องอุปโภคพานทองเจียดทองเครื่องทั้งปวง เป็นชั้นเป็นหลั่นกันลงมาตามที่อันพระหลวงขุนหมื่นนั้น มิได้มีเครื่องบริโภค อันหน้าพระลานหน้าฉานนั้น ตั้งกลองโชนร้อยหนึ่ง ฆ้องแตรสำหรับรับเสด็จส่งเสด็จ ...” (กรมศิลปากร, 2507) ครั้นเสด็จออก เครื่องประโคมมีบทบาทดังนี้ “ครั้นถึงเวลากำหนด พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา แต่งพระองค์ทรงเครื่องราชาภรณ์ ทรงพระมหามงกุฏ และพระแสงสำหรับพระองค์เสด็จออกประทับพระราชบัลลังก์ เจ้าพนักงานไขพระวิสูตรทั้ง 2 ข้าง และบรรเลงเครื่องประโคม มีสังข์ แตร และกลองเป็นต้น” (กรมศิลปากร, 2507) และเมื่อมีพระราชปฏิสันถารกับผู้เข้าเฝ้าฯ แล้วจะเสด็จขึ้น เครื่องประโคมมีหน้าที่ดังนี้ “ชาวที่ชักพระวิสูตรปิด พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาเสด็จขึ้น ขณะนั้นชาวประโคมก็ประโคมขึ้นพร้อมกัน ชำราชากรกราบถวายบังคม 3 ลา อีกครั้ง 1” (กรมศิลปากร, 2507)

ในการเข้าเฝ้าถวายพระราชสาสน์ของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 โดยเมอร์ซีเออร์ เซอวาเลีย เดอ โชมองด์ เป็นราชทูต ได้บันทึกเหตุการณ์ครั้งนี้ว่า “มีเครื่องดนตรีชนิดต่าง ๆ เช่น แตรฝรั่ง กลอง ฉาบ ปี่ กระจับปี่ และเขาสัตว์ ซึ่งมีเสียงคล้ายกับเขาสัตว์ที่พวกเลี้ยงแกะในประเทศฝรั่งเศสใช้กันอยู่ เพลงที่บรรเลงนั้นฟังดูหวานหู” (กรมศิลปากร, 2507)

2.4.3.2 พระราชพิธีสิบสองเดือน

ในสมัยอยุธยาที่ยังคงถือปฏิบัติเป็นพระราชประเพณีสืบเนื่องมาจากสมัยสุโขทัย โดยในสมัยสุโขทัยเรียกว่า ทวาทศมาส ซึ่งถือเป็นต้นแบบแห่งพระราชพิธีสิบสองเดือน และที่สืบทอดต่อเนื่องมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ดังตัวอย่างพระราชพิธีต่อไปนี้

พระราชพิธีแห่สะพานใหญ่

พระราชพิธีนี้จะกระทำในเดือน 5 ขึ้น 5 ค่ำ โดยก่อนที่จะมีการแห่สะพานนั้นได้มีการจัดงานสมโภชก่อนที่จะออกสะพานใหญ่ กล่าวถึงเครื่องประโคมว่า “งานสมโภชสมุหะประธารทูลเฉยใบศรี ญาณประกาศ ถวายสโลก อิศรรักษาถวายพร อินทโรตี อินทเกรี ศรีเกตต์ฆ้องไชย ขุนคนตรีตีหรรทิก ...” (กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, 2505)

เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออก เพื่อทอดพระเนตรกระบวนแห่สะพาน ได้ระบุถึงหน้าที่ของเครื่องประโคม ว่า

รุ่งแล้วนาฬิกาหนึ่งข้างเข้ายืนกระบวนในสนาม สองนาฬิกา เอาข้างเข้าที่ บรามลูกขุนชุม
ตีหรัทีกลาหนึ่ง เอาข้างออกยืนที่เบ็กลูกขุนข้าง พระส้าอาง3 นาฬิกา ตีหรัทีก 3 ลา
เสด็จหออพระเบ็กล พระราชกุมาร พระราชนัคดา เรียกพระราเชนทร 4 นาฬิกา ตีหรัทีก
ลา ... ข้างเข้ายืนกระบวนในสนาม สองนาฬิกาเอาข้างเข้าที่บรามลูกขุนชุมตีหรัทีกลา
หนึ่ง เอาข้างออกยืนที่เบ็กลูกขุนทั้งพระส้าอาง 3 นาฬิกา ตีหรัทีก 2 ลา เสด็จหออพระ
บ็กลพระราชกุมาร พระราชนัคดาเรียกพระราเชนทร 4 นาฬิกาตีหรัทีก 3 ลา ... เชิญ
เสด็จพระพุทธรเจ้าเสด็จ พระร้ันงตีห้าลา เสด็จออกเบ็กลราชกุลถวายบังคม ตี 7 ลา ...
(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, 2505)

ในการพระราชพิธีแห่สระสนานใหญ่นี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อ
พระเจ้าแผ่นดินเสด็จออก เครื่องประโคมที่มีบทบาทหน้าที่เด่นชัด คือ มโหระทึกซึ่งจะทำหน้าที่
เป็นเครื่องบอกเวลาและเป็นสัญญาณที่จะกระทำการใดๆ โดยสังเกตจากจำนวนครั้งของการตี
มโหระทึกเป็นสำคัญ

พระราชพิธีตุลาการ

ในกฎหมายเชียรบาล ระบุว่า พระราชพิธีนี้มีในเดือน 9 กล่าวถึง
เครื่องประโคม ดังนี้

เดือน 9 การพระราชพิธีตุลาการ ตั้งในมังคลาภิเศก ตั้งตราชุกกลางพระโรง เบื้องซ้าย
ไล่สรรพรัพย เบื้องขวาพระองค์สมเด็จพระอรรคมเหษี เสด็จถึบข้างล่าง ...
สมุหประธานพระศรีอัครราชถือพระขรรค พลเทพถือพิน วังถือดอกหมาก พระยมราช
ถือแพนไชย ขุนศรีสังกรเป่าสังข พระอินทโรตีอินทเกรี พระนนทิกษัตริย์ม้องไชย
ขุนคนตรีตีหรัทีก... (กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, 2505)

พระราชพิธีบุญยาภิเษก

ในกฎหมายเชียรบาลกล่าวไว้ว่า เป็นงานเลี้ยงคอกไม้วังมงคลที่
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรมศิลปากร, 2496) ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ว่า เป็นพระ
ราชพิธีที่จัดกระทำในเดือนยี่ บทบาทหน้าที่ของเครื่องประโคมเมื่อเสด็จออกในพระราชพิธีว่า “4
นาฬิกา เสด็จมังคลาภิเศก นักเทศศึกรับ ครั้นหายเสียงประโคมหออพระ ท้าวพญาเสนามนตรีมุข
ลูกขุนเตรียมตัวตั้งหน้าระมัดคอยฟังกรับ เสด็จมาพระร้ันงแล้วเน้งอยู่บาทหนึ่ง จึงตีกรับ กระทั่ง
แตรสังข์ซึกม่านไขล่อง ...” (กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, 2505)

ประโคนในการเสด็จนมัสการพระพุทธบาท

ในกระบวนพยุหยาตราณนมัสการพระพุทธบาท เมื่อครั้งแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ได้ระบุถึงการใช้เครื่องประโคนว่า

เพลาชายแล้ว 4 นาฬิกาเศษถึงท่าเจ้าสนุกก็เสด็จขึ้นพระราชนิเวศน์ประทับแรมอยู่ 2 เวณ ในเพลานั้นเจ้าพนักงานทั้งหลายยกจตุรงค์เสนางคพยุหบาตรเข้าจับฉลากประจำเรือ รายโดยตำแหน่งและรทพระประเทียบก็เรียบเรียงเป็นระยะอยู่โดยกระบวนสรรพเสร็จ ครั้นเพลารุ่งแล้วนาฬิกา 6 บาท สมเด็จพระมณเฑียรพระพุทธรูปอยู่หัวก็ทรงเครื่องสำหรับพิชัยสงครามเสร็จ เสด็จทรงช้างคันพังกินวิหค ... สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เคลื่อนพลทวยหาญพยุหยาตราโดยแถววัดยาตุระศอรัญร์มีรินระหง ร โหฐานก้องก็อึกคึกด้วยศัพท์สำเนียงเสียงกาหล กตองชนะ โครมครืนเพียงแผ่นดินพสุธาคลกัมปนาท ... (กรมศิลปากร, 2507)

ส่วนในบุญโหมวาทคำฉันท์ (กรมศิลปากร, 2531) ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายว่า แต่งโดยมหานาคในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. 2275 ถึง 2301) ได้กล่าวถึงกระบวนเสด็จพยุหยาตราณนมัสการพระพุทธบาท ซึ่งมีเครื่องประโคนประกอบในกระบวน ดังนี้

ขบวนเสด็จพยุหยาตราทางชลมารค

ปางนั้นบรมนฤเบศร์	สุรราชฟังกล
เสนางคัจฉจตุรพล	พิริยสรรพประดับการ...
เสด็จคลฉนวนพระอรณพ	ขนานหน้าวาสุกรี
แตรสังข์ประ โคม ดุริยคนตรี	มหรธีก แล ะ กาพ

ขบวนเสด็จพยุหยาตราทางสถลมารค

กลดกลิ่งกรชิงมยุรฉัตร	จรูญแสงจรัสสม
ธงทวนฟ้ายามวิรมย์	คูงวักจะไกวโพยม
แวงแซงจัดตั้งคทบา-	ทคเชนทรชรุกโทรม
หม้องกลองประนั่งศัพท์ประ โคม	จแก้วปีชวานา

จากตัวอย่างของการประโคนในสมัยอยุธยาที่กล่าวมาข้างต้น พบว่าการประโคนเป็นส่วนประกอบอันสำคัญประการหนึ่งของพระราชพิธีต่าง ๆ ของพระมหากษัตริย์ และเนื่องจากสมัยอยุธยาเป็นช่วงเวลาที่บ้านเมืองต้องประสบกับศึกสงครามระหว่างประเทศเพื่อนบ้านหลายครั้ง

หลายครา ปรากฏเป็นหลักฐานชัดเจนในพระราชพงศาวดาร และหลักฐานสำคัญอื่น ๆ ซึ่งก็พบว่า การประโคมเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งของกองทัพด้วย เช่น ประโคมเพื่อบอกฤกษ์เวลา ประโคมเป็นสัญญาณ ประโคมในขั้นตอนสำคัญของพิธี ประโคมในการจัดกระบวนทัพ และเมื่อบ้านเมืองสงบสุขพระมหากษัตริย์ก็ทรงมีพระราชภารกิจในการทำนุบำรุงประเทศชาติและพระพุทธศาสนา สืบต่อมา เช่น การติดต่อสัมพันธ์กับต่างประเทศ การเสด็จพระราชดำเนินมัสการรอยพระพุทธบาท นอกจากนี้ก็ยังมีกรบำเพ็ญพระราชกุศลต่าง ๆ เป็นประจำทุก ๆ เดือนอีก เป็นต้น การประโคมในพระราชพิธีต่าง ๆ เหล่านี้จะประกอบด้วย ฆ้องชัย สังข์ แตร ดุริยดนตรี ปี่พาทย์ ทั้งสิ้น

นอกจากนี้ มন্ত্রী ตราโมท (2527) ยังได้อธิบายถึงดนตรีในสมัยอยุธยา โดยยกตัวอย่างจากคำกล่าวของ ลาลูแบร์ โดยอธิบายว่า

ลาลูแบร์พูดถึงปี่โฉนหรือปี่ชวาที่กับกลองชนะว่าดังนี้ “เห็นมีคนทั้งร้อยหมอบอยู่เป็นแถว ๆ บางคนถือแตรเล็ก ๆ อันน่าเกลียดไว้สำหรับอวด แต่ไม่ใช่สำหรับเป่า ข้าพเจ้าออกคิดใจว่าจะทำด้วยไม้ด้วยซ้ำไป นอกนั้นก็ปี่อันมาก มีกลองใบย่อม ๆ วางไว้ตรงหน้า แต่ก็ไม่เห็นได้ตี” ปี่ที่ประกอบกับกลองชนะนี้ ใช้ทั้งปี่โฉนและปี่ชวา แล้วแต่โอกาส และรูปร่างก็เหมือนกัน ผิดแต่นาคนเล็กใหญ่กว่ากันเท่านั้น ทั้งสองอย่างนี้ก็ทำด้วยไม้ หรืออย่างดึกก็ทำด้วยงาช้าง เป็นอันว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา นั้น วงแตรสังข์ และกลองชนะคงจะมีครบบริบูรณ์เหมือนปัจจุบันนี้ ...

2.5 หลักฐานการประโคมประกอบพระราชอิสริยยศสมัยธนบุรี

สมัยกรุงธนบุรี เป็นราชธานีแห่งหนึ่งที่สถาปนาขึ้นภายหลังจากที่กรุงศรีอยุธยาต้องล่มสลายไป จากการทำศึกสงครามกับพม่าเมื่อปี พ.ศ.2310 หลังจากสงครามสิ้นสุดลง สมเด็จพระเจ้าตากสิน มหาราช ทรงกอบกู้เอกราชกลับมาได้ในเดือนธันวาคม พ.ศ.2310 การยึดได้กรุงศรีอยุธยา กลับคืนมาจากพม่า ทำให้สมเด็จพระเจ้าตากสิน มหาราช สถาปนาตนเองขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ และต้องทรงรับพระราชภาระหนักและเร่งด่วนในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความมั่นคงปลอดภัย ความอยู่ดีกินดี และการฟื้นฟูบ้านเมืองในทุก ๆ ด้านให้สู่สภาพเดิมโดยเร็ว จนในที่สุดตอนปลายรัชกาลได้ทรงประพาศิพระองค์ผิปกคิไป จึงมีการสำเร็จโทษพระองค์เพื่อรักษาเสถียรภาพ และความมั่นคงของชาติขณะนั้น รวมเวลาสมัยกรุงธนบุรีได้ 15 ปี (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2537)

แม้ว่าช่วงเวลาในรัชสมัยของพระองค์จะอยู่ในช่วงเวลาสั้น ๆ เพียง 15 ปี แต่ก็ยังคงปรากฏหลักฐานของการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศในการพระราชพิธีต่าง ๆ ดังตัวอย่างในหมายรับสั่งเรื่อง เสด็จฯ ให้เจ้าพนักงานแต่งการเชิญพระอัฐิสมเด็จพระพันปีหลวง กรมพระเทพามาตย์ ไปป่าเพ็ญพระราชกุศล ณ วัดบางยี่เรือนอก ความว่า

วันศุกร์ ขึ้น 12 ค่ำ เดือน 1 จุลศักราช 1138 ปีวอก อัฐศก เสด็จฯ ออกไปป่าเพ็ญพระธรรม ณ วัดบางยี่เรือใน ทรงพระกรุณาสั่งพระยามหาเสนา พระยาจักรี ให้เจ้าพนักงานแต่งการเชิญพระอัฐิสมเด็จพระพันปีหลวง กรมพระเทพามาตย์ ออกไปป่าเพ็ญพระราชกุศล บังสุกุล ณ วัดบางยี่เรือนอก ให้ทำโรงทิม ไว้พระอัฐิ ... รุ่งขึ้น ณ วันจันทร์ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 1 ปีวอก อัฐศก เพลาเช้า เชิญพระอัฐิขึ้นเหนือพระเสลี่ยง ออกประตูประราชวัง ตรงวัดท้ายตลาด มีเครื่องสูง แตรสังข์ ปี่ กลองชนะ และเกณฑ์หมู่แห่เดินเท้า หน้าหลังมาลงเรือ ... เรือโชมคยาตั้งถี่ ลักตลาดใส่แตรสังข์ พลพายทหารกองนอก 52 คน ... (ประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ 1, 2523)

และในการแห่พระแก้วมรกตลงมาที่กรุงธนบุรี ก็ยังคงปรากฏข้อความที่กล่าวถึงการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศว่า

ครั้น ณ วันอังคาร ขึ้น 2 ค่ำ เดือน 4 เพลาย่ำ 2 โมง แห่พระแก้วมรกตลงมา ณ พระนครธนบุรี มาขึ้นสะพาน ป้อมต้นโพธิ์ ปากคลองนครบาล สัสดีเกณฑ์ให้ตั้งฉัตรเบญจรงค์ราชวัติแล้ว ราชทางล้อมโรงพระแก้วมรกต เจ้าพนักงาน สี่ตำรวจ เชิญพระเสลี่ยงไปรับพระแก้วมรกต พระบาง กรมวังเกณฑ์เครื่องสูงลงไปรับเครื่องสูง 5 บังแทรก 3 (รวม) 8 คู่ พันพุ่มเกณฑ์หมู่แห่ถือดอกบัวเดินเท้า 20 คู่ พันเทพราชเกณฑ์ปี่ กลองชนะ แตรสังข์ แห่เข้าประตูประราชวัง มาไว้ในโรง ...

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงว่า ความสำคัญและความจำเป็นของการใช้เครื่องประโคมเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ว่า มีความสำคัญต่อสถาบันพระมหากษัตริย์มาอย่างต่อเนื่องมาไม่ขาดสาย แม้สภาพบ้านเมืองจะไม่ค่อยเอื้ออำนวยก็ตาม แต่ขนบประเพณีอันเกี่ยวแก่พระมหากษัตริย์ก็สามารถดำรงอยู่ได้โดยไม่ขาดตกบกพร่อง ซึ่งส่งผลมาถึงความเป็นเอกลักษณ์และความเป็นไทยที่ยั่งยืนได้เป็นอย่างดี

2.6 หลักฐานการประโคมประกอบพระราชอิสริยยศสมัยรัตนโกสินทร์

สมัยรัตนโกสินทร์ เป็นสมัยที่ต่อเนื่องมาจากสมัยกรุงธนบุรี โดยนับจากเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ.2325 ภายหลังจากที่โปรดเกล้าฯ ให้

ย้ายราชธานีจากกรุงธนบุรี ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา มาสร้างใหม่ยังฝั่งตรงข้าม หรือฝั่งตะวันออก เมื่อวันที่ 8 เมษายน พ.ศ.2325 ราชธานีใหม่นี้ก็คือ กรุงเทพมหานคร หรือกรุงรัตนโกสินทร์ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2537)

เนื่องจากสมัยรัตนโกสินทร์นี้ มีระยะเวลายาวนานมาถึง 216 ปี ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ต้องประสบกับภาวะความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองและสังคม การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่สุดก็คือ การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ในปีพ.ศ.2475 ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวถือเป็นการเปลี่ยนแปลงของอำนาจ ชูานะ และบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ และชนชั้นสูงโดยตรง โดยพระมหากษัตริย์จะทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ สภาพแวดล้อมอันเกี่ยวเนื่องกับพระมหากษัตริย์ก็ย่อมจะต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย ดังนั้นการศึกษาถึงหลักฐานของเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ จึงแบ่งขอบเขตการศึกษาออกเป็น 2 ช่วง คือ

2.6.1 หลักฐานการประกอบด้วยเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศสมัยรัตนโกสินทร์ ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง

2.6.2 หลักฐานการประกอบด้วยเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศสมัยรัตนโกสินทร์ หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ดังมีรายละเอียดของตัวอย่างพระราชพิธีที่ประกอบด้วยเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ ดังนี้

2.6.1 หลักฐานการประกอบด้วยเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศสมัยรัตนโกสินทร์ ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง

หลังจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มหาราชทรงสถาปนาพระนครขึ้นใหม่ ในปี พ.ศ.2325 พระราชภารกิจอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ก็คือ ต้องทรงเร่งสร้างบ้านเมือง บำบัดความทุกข์ยากของราษฎร บำรุงศาสนา และฟื้นฟูพระราชประเพณี และด้วยเหตุที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มหาราช ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้พระราชพิธีต่าง ๆ ที่จะจัดกระทำขึ้นในกรุงรัตนโกสินทร์มีรูปแบบปฏิบัติเช่นเดียวกับในกรุงศรีอยุธยา จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการกรุงเก่าที่ยังคงมีชีวิตอยู่เป็นผู้กราบบังคมทูลรายละเอียดของพระราชพิธีต่าง ๆ และปฏิบัติสืบมา เมื่อสงครามสิ้นสุดลง เครื่องประกอบที่เคยใช้ในการศึกสงคราม เช่น กลองชนะ แตรงอน ฆ้องชัย จึงถูกนำมาใช้เป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์

ทั้งนี้เพราะพระมหากษัตริย์ทรงเป็นจอมทัพนำไพร่พลไปทำศึกสงคราม ดังนั้น เมื่อไม่มีการรบ เครื่องประโคมเหล่านี้จึงเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ไปเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศแห่งองค์พระมหากษัตริย์ สืบเนื่องจากสภาพแห่งความสงบสุข ร่มเย็นนี้เอง ที่ทำให้เกิดการจัดระเบียบบ้านเมือง และการกำหนดแนวทางปฏิบัติในส่วนของพระมหากษัตริย์ไว้อย่างชัดเจน ระเบียบดังกล่าวหมายรวมถึงระเบียบของการกำหนดให้เครื่องประโคมเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศด้วย ดังปรากฏในหมายกำหนดการ เรื่องแห่งผนวชพระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าโคราช พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าवासกรี พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าฉัตร จ.ศ.1164 ความว่า

ด้วยพระยาศรีธรรมราช รับสั่งใส่เกล้าฯ สั่งว่า พระฤกษ์จะได้เชิญเสด็จพระเจ้าหลานเธอ กรมพระราชวังหลัง เสด็จออกทรงผนวช ณ วัดพระศรีสรรเพชญ์ ณ วันเดือน 8 ขึ้น 10 ค่ำ ปีมะจิด จัตวาศก เพลาเช้า พระองค์เจ้าवासกรี พระองค์เจ้าฉัตร จะได้ทรงผนวชเป็นหางนาศ แต่ในพระราชวังออกประตู่พิเศษไชยศรี ตามถนนไปริมป้อมท่าช้าง ... พระกลาโหม เกณฑ์ทหารถือธง ปืน ธนู ดาบ 2 มือ ดาบโล่หี ปี่ กลองชนะ แตรสังข์ และอาสา 6 เหล่า ห้ามพระเสลี่ยงงาใส่ผ้าไตรใส่บาตร ... และให้เจ้าพนักงานผู้ต้องเกณฑ์ทั้งนี้เตรียมการให้พร้อมจงทุกพนักงาน และมหาดไทย กลาโหม เกณฑ์แห่งเป็นคนในนี้ ... คนแห่น้ำ (ฝ่าย) ทหาร ธงลาย 50 คู่ ธงประจำรั้ว 5 คู่ ธงฉาน 5 คู่ รวม 120 ... กลองแขก 2 ปี่ 2 กลอง 4 คนหาม 8 รวม 14 กลองชนะ จำปี 1 จำกลอง 1 กลอง 60 รวม 62 แตรรอง 10 คู่ แตรวิณดา 4 คู่ สังข์ 2 รวม 30 อาสา 6 เหล่า ห้ามพระเสลี่ยง กั้นพระกลด 6 คน หาม 48 รวม 54 สารวัตร 25 รวมทหารและสารวัตรทั้งหมด 755 คน ... (ประชุมหมายรับสั่ง ภาค 4, 2525)

หรือในพระราชพิธีอันเกี่ยวกับพระศพเจ้านาย ก็ปรากฏอยู่เป็นธรรมเนียม ดังจะเห็นได้จากการเกณฑ์เลกตีกลองประโคมพระศพเจ้าฟ้าพระองค์น้อย ซึ่งต้นฉบับคัดจากหมายรับสั่งรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1204 เลขที่ 4 ว่า

วันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 1 ปีชวด จัตวาศก ด้วยพระยาราชสุภาวดี รับพระโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าพระองค์น้อยสวรรคตแล้ว และเลกที่จะตีกลองชนะประโคมพระศพนั้นห้ามมิ ให้เกณฑ์เอาเลกในเจ้าฟ้าอาภรณ์ เจ้าฟ้าพระวังกลาง 10 คน ตีกลองชนะ ประโคมพระศพทุกวันไปกว่าจะถวายพระเพลิงตามรับสั่ง ... (ประชุมหมายรับสั่งภาค 4 ตอนที่ 2, 2537)

นอกจากในพระราชพิธีอันเป็นพระราชประเพณีที่จะต้องทรงปฏิบัติเป็นการประจำทุกเดือน แล้วยังปรากฏหลักฐานการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศ

ชัดเจนในพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คึงตัวอย่างพระราชพิธีในเดือน 5 ที่ทรงกล่าวถึงการประโคมในการถือน้ำพระพิพัฒน์สังจา หรือถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ซึ่งจะต้องมีการถวายบังคมพระบรมอัฐิ และได้ทรงพระราชนิพนธ์ถึงการประโคมในชั้นตอนนี้อย่างละเอียดว่า

การถวายบังคมพระบรมอัฐิซึ่งมีในหมายเค็มนั้นว่า เมื่อเปิดกระแกลหอพระประโคม แตรสังข์ กลองชนะ ครั้งหนึ่งให้ข้าราชการจูดรูปเทียน กราบถวายบังคมแล้วหมอบเฝ้าอยู่ครู่หนึ่ง ประโคมอีกครั้งหนึ่ง ปิดพระแกลว่าเป็นเสด็จขึ้น ถวายบังคมอีกครั้งหนึ่ง จึงให้กลับออกมา แต่ที่ใช้อยู่ทุกวันนี้ไม่ได้เป็นดังเช่นหมายนั้นด้วยที่คับแคบ แตรอื่น และกำหนดกลองชนะก็ไม่ถูกจังหวะอย่างเก่า เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อพระแกลเปิดจึงได้ประโคม ... แต่ในปัจจุบันนี้กำหนดสัญญาณกันเสียใหม่ว่า เมื่อพระราชนานประทับเกย ก็ให้ประโคม เมื่อพนักงานได้ยินเสียงประโคมก็ให้เปิดพระแกลทีเดียว ... ด้วยเป็นการมิใช่ถือน้ำวัด ตามซึ่งกล่าวแล้ว เจ้านายข้าราชการจึงได้เข้ามาจูดรูปเทียน ถวายบังคมสามครั้ง แล้วถอยออกไป เมื่อหมดคนที่กราบถวายบังคมเมื่อใดก็ปิดพระแกล หยุดประโคมเมื่อนั้น ...

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ เห็นได้ชัดว่าธรรมเนียมการใช้เครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศนั้น ครอบคลุมถึงบทบาทแห่งการเป็นเครื่องบอกสัญญาณที่จะทำการใด ๆ ไปพร้อมกันหน้าทีในการเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศนั้นด้วย

การประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ครั้งยิ่งใหญ่ในโอกาสสำคัญของชาติ ก่อนที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในปี พ.ศ.2475 นั้นปรากฏอยู่ในพระราชพิธีสมโภชพระนคร 150 ปี ในปี พ.ศ.2475 พอดี ซึ่งตรงกับแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชพิธีครั้งนี้ประกอบด้วยการเสด็จพระราชดำเนินพยุหยาตราทางสถลมารคและชลมารค อันเป็นการใหญ่ กล่าวคือ ในครั้งนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มหาราชประดิษฐานไว้เชิงสะพานพระพุทธรยอดฟ้าและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการสมโภชพระนคร มีการเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตราใหญ่ทางสถลมารค จากพระบรมมหาราชวัง ไปยังพระบรมราชานุสาวรีย์ เพื่อทรงเปิดผ้าคลุมพระบรมราชานุสาวรีย์ พร้อมทั้งเปิดวิถีสะพานพระพุทธรยอดฟ้าข้ามไปยังฝั่งธนบุรี และเสด็จพระราชดำเนินกลับ โดยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค ไปยังทำราชวรคิฐ มีรายละเอียดของริ้วกระบวนคั้งนี้

ริ้วกระบวนพยุหยาตราใหญ่ทางบก
 กระบวนหน้า
 ทหารบก
 กระบวนราชอิสริยยศ

ประตู่หน้า		2
นายท้ายช้าง ถือ ๓ 3 ชาย 2 สองผลัด		4
นำริ้ว		2
สารวัตรกระบวน		1
มหรทีก 4 คนหาม 16 ตี 4		20
กำกับมหรทีก		4
ตำรวจหลวง เข้าริ้วคู่กับมหาดเล็ก 52 คู่		104
มหาดเล็ก เข้าริ้วคู่กับตำรวจหลวง 52 คู่		104
ทองขวา	40	
กลองชนะ		80
เงินซ้าย	40	
จ่า	ปี่ 2	
	กลอง 2	4
สารวัตรกลอง		2
ฝรั่ง	20	
		56
แตร		
งอน	32	
สังข์	4	
สารวัตรแตร		1 ...

(กระทรวงวัง, 2475)

เสวต ธนประดิษฐ์ (สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2541) อธิบายว่า “จ่าปี่ คือผู้เป่าปี่ 2 คน สลับกัน ส่วนจ่ากลอง คือผู้ตีเปิงมาง 2 คน สลับกัน...”

รื้อกระบวนพยุหยาตราใหญ่ชลมารค

เรือสุรปักษา (กลองชนะ)	1	
เรือสุรวายุพัตตร์ (กลองชนะ)	1	2
เรือสุครีพครองเมือง (กลองชนะ)	1	
เรือพาลีดำงทวีป (กลองชนะ)	1	2...
เรือครุฑเครื่องไตรจักร (สังข์ แตร)	1	2
เรือครุฑหิรเห็จ (สังข์ แตร)	1	
เรือกลองใน		1
เรือเอกชัยหลาวทอง (มะโหระทึก)	1	2
เรือเอกชัยหิรหาว (มะโหระทึก)	1	

(กระทรวงวัง, 2475)

2.6.2 หลักฐานการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศสมัย รัตนโกสินทร์ หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ในปี พ.ศ.2475 อันเป็นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ทรงขึ้นครองราชย์สืบต่อจากสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ.2468 ในระยะที่พระองค์เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัตินั้น เป็นเวลาวิกฤติที่ทั่วโลกกำลังอยู่ในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ การทำมาหากินของประชาชนฝืดเคือง งบประมาณแผ่นดินมีรายจ่ายสูงกว่ารายได้ติดต่อกันมาตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2463 ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งถือเป็นพระราชภาระอันหนักยิ่งของพระองค์ในการบริหารราชการแผ่นดินขณะนั้น ต่อมาในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 ระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับแรมที่ “สวนไถลกังวล” อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ได้มีบุคคลคนหนึ่ง เรียกตนเองว่า “คณะราษฎร” เข้ายึดอำนาจการปกครองแผ่นดินที่กรุงเทพมหานครไว้ได้ โดยเข้าจับกุมพระบรมวงศ์บางพระองค์ และข้าราชการตำแหน่งสำคัญ ๆ ไว้เป็นตัวประกัน จากนั้นจึงได้มีหนังสือกราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวให้เสด็จพระราชดำเนินกลับพระนคร เป็นพระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญการปกครอง

แผ่นดินที่คณะราษฎรได้สร้างขึ้น ในเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศไปสู่ระบอบประชาธิปไตยนั้น พระองค์ทรงตระเตรียมที่จะพระราชทานอำนาจอธิปไตยนี้ให้แก่ราษฎรอยู่แล้ว แต่เมื่อมีคณะราษฎรแสดงความปรารถนาอันแรงกล้าเช่นนี้พระองค์ก็มิได้ถือทิวามานะ ทรงละพระบรมเดชานุภาพด้วยไม่มีพระราชประสงค์จะให้มีการขัดใจในระหว่างชาวไทยด้วยกัน ทรงปลดพระราชากิติยลึงทุกสถาน เพื่อให้เป็นที่พอใจแก่ผู้ริเริ่มการนี้ และในวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2475 จึงได้มีพระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม พระราชวังดุสิต ต่อมาในปี พ.ศ.2476 ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเจริญพระราชไมตรีกับนานาประเทศในทวีปยุโรปและประทับทรงรับการผ่าตัดและรักษาพระเนตร ณ ประเทศอังกฤษ พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ระหว่างนั้นได้เกิดความคิดเห็นที่ขัดแย้งกันระหว่างพระองค์กับรัฐบาล ในเรื่องหลักการสำคัญ ๆ ทางการปกครอง และเมื่อทรงเห็นว่าไม่อาจทรงขอร้อง หรือทักท้วงให้รัฐบาลแก้ไขนโยบายโดยกระแสพระราชดำริอย่างหนึ่งอย่างใดได้แล้ว ก็เสมือนกับพระองค์ไม่ทรงสามารถช่วยเหลือคุ้มครองประชาชนตามสิทธิของพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยได้เลย ดังนั้น ในวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ.2477 จึงทรงตัดสินพระราชหฤทัยสละราชสมบัติ (กรมศิลปากร, 2527) โดยมีรายละเอียดของการสละราชสมบัติตามลายพระราชหัตถเลขา ความว่า

เมื่อพระยาพหลพลพยุหเสนา กับพวกได้ทำการยึดอำนาจการปกครองโดยใช้กำลังทหาร ในวันที่ 24 มิ.ย. พ.ศ.2475 แล้วได้ มีหนังสือมาอัญเชิญข้าพเจ้าให้ดำรงอยู่ในตำแหน่งพระมหากษัตริย์ ภายใต้รัฐธรรมนูญ ข้าพเจ้าได้รับคำเชิญนั้น เพราะเข้าใจว่าพระยาพหลฯ และพวก จะสถาปนารัฐธรรมนูญตามแบบอย่างประเทศทั้งหลายซึ่งใช้การปกครองตามหลักนั้น เพื่อให้ประชาราษฎรได้มีสิทธิที่จะออกเสียงในวิธีดำเนินการปกครองประเทศ และนโยบายต่าง ๆ อันจะเป็นผลได้เสียแก่ประชาชนทั่วไป ... ข้าพเจ้าเห็นว่าคณะรัฐบาลและพวกต้องใช้วิธีการปกครองซึ่งไม่ถูกกันตามหลักการของเสรีภาพในส่วนบุคคล และหลักความยุติธรรมตามความเข้าใจและยึดถือของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่สามารถที่จะยินยอมให้ผู้ใด คณะใด ใช้วิธีการปกครองอย่างนั้น ในนามของข้าพเจ้าอีกต่อไปได้ ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะสละอำนาจอันเป็นของข้าพเจ้าอยู่แต่เดิมให้แก่ราษฎรโดยทั่วไป แต่ข้าพเจ้าไม่ยินยอมยกอำนาจทั้งหลายของข้าพเจ้าให้แก่ผู้ใด คณะใด โดยเฉพาะ เพื่อใช้อำนาจนั้นโดยสิทธิขาดและโดยไม่ฟังเสียงอันแท้จริงของประชาราษฎร ... (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2536)

ด้วยเหตุผลและสภาพบ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปดังกล่าว แม้ว่าจะเป็นเหตุให้ พระพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ลดลงแต่พระบรมเดชานุภาพและความจงรักภักดีของ ประชาชนที่มีต่อพระองค์ก็ยังคงมีอยู่อย่างไม่เปลี่ยนแปลง ยิ่งไปกว่านั้นพระราชภารกิจของ พระมหากษัตริย์ในลำดับต่อมาคงเป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของประชาชนโดยทั่วไปเป็นอย่างดี โดยเฉพาะในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มหาราช รัชกาลปัจจุบัน ซึ่งทรง ประกอบพระราชภารกิจเอนกอนันต์ ทั้งที่เป็นโบราณราชประเพณีและที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุข ของประชาชน คงจะแบ่งพระราชพิธีได้เป็น 4 ลักษณะ คือ

2.6.2.1 พระราชพิธีที่จัดเป็นประจำตามกำหนดกาล

2.6.2.2 พระราชพิธีที่จัดขึ้นเฉพาะกาล

2.6.2.3 พระราชกุศล

2.6.2.4 รัฐพิธี

ดังมีรายละเอียดของพระราชพิธีต่าง ๆ ดังนี้

2.6.2.1 พระราชพิธีที่จัดเป็นประจำตามกำหนดกาล

พระราชพิธีเป็นงานหลวงสำหรับพระมหากษัตริย์ จัดขึ้นเป็นประจำตามกำหนดกาล โดยเป็นพระราชประเพณีสืบเนื่องมาแต่โบราณประการหนึ่ง และโดยเป็นการพิเศษ ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานนั้นเป็นงานพระราชพิธีประการหนึ่ง อย่างแรก เป็นงานที่กำหนดเป็นประจำตามกำหนดกาลที่เวียนมาถึงทุกรอบปี เช่น พระราชพิธี สงกรานต์ พระราชพิธีฉัตรมงคล พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นต้น เมื่อถึง กาลกำหนดจะได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานพระราชพิธีนั้นทุกปี ...

(วิโรจน์ประภาณุสรณ์, 2512)

ดังมีตัวอย่างพระราชพิธีต่อไปนี้

พระราชพิธีพิธีชมงคลและจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ

สังคมไทยเป็นสังคมที่เลี้ยงชีพด้วยการเกษตร ดังนั้น สภาพดินฟ้า อากาศ ปริมาณน้ำฝน น้ำท่า จึงถือเป็นปัจจัยสำคัญต่อการประกอบอาชีพอย่างยิ่ง หากปีใดที่ฝนไม่ ตกต้องตามฤดูกาล ปริมาณน้ำไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูกก็จะเกิดผลเสียต่อผลผลิต ดังนั้น เพื่อ เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจต่อการประกอบอาชีพ จึงทำให้เกิดพิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องด้วยการ เกษตรขึ้น ได้แก่ พิธีชานขบเทาะห้ และพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ซึ่งปัจจุบันนี้คงเหลือ อยู่แต่พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญเท่านั้น

พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ โดยคำว่า จรด ก. แปลว่า จด, ถึง, จ่อให้ถึง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525) และคำว่า นังคัล น. แปลว่า ไถ (ราช

บัณฑิตยสถาน, 2525) รวมความแล้ว หมายถึง การจดไถลงคืนเป็นการกระทำเริ่มแรกในฤดูทำนา เพื่อเป็นสิริมงคลแก่การทำนา

พระราชพิธีจรดพระนังคัลนี้เป็นพระราชพิธีเก่าแก่ มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ปรากฏในเรื่องนางนพมาศ หรือ คำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ว่า “ครั้นถึงเดือน 6 เป็นกรณักข์ฤกษ์ในพระราชพิธีไพศายจรดพระนังคัล จึงพระครูพรหมพรตพิธีศรีบรมหงส์ก็ประชุมพราหมณ์ผูกพรต อัญเชิญพระเทวรูปเข้าสู่โรงราชพิธี ...” (กรมศิลปากร, 2513)

ในส่วนของพระราชพิธีนั้น พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขของชาติ ทรงเป็นเกษตราธิบดีจึงต้องทรงเป็นผู้นำในการประกอบอาชีพของเกษตรกรด้วย ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ถึงบทบาทของพระมหากษัตริย์ในพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาว่า “การแรกนาที่ต้องเป็นธุระของผู้ซึ่งเป็นใหญ่ในแผ่นดิน เป็นธรรมเนียมมีมาแต่โบราณ... ก็เพื่อจะให้เป็นตัวอย่างแก่ราษฎร ชักนำให้มีความหมั่นในการที่จะทำนา เพราะเป็นสิ่งสำคัญที่จะได้อาศัยเลี้ยงชีวิตทั่วหน้า ...” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2596)

ต่อมาภายหลังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีผู้แทนพระองค์ในการพิธีนี้ได้ โดยในสมัยสุโขทัยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นหน้าที่ของออกญาพลเทพย์ธิบดี ซึ่งผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งนี้จะได้รับพระราชทานเครื่องประกอบอิสริยยศเทียบเท่าด้วยลูกหลวงเอก ... สมัยรัตนโกสินทร์ช่วงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริให้จัดพิธีสงฆ์เพิ่มเข้ามาก่อนที่จะจัดพระราชพิธีจรดพระนังคัล โดยใช้ชื่อว่าพระราชพิธีพืชมงคล จุดมุ่งหมายของพระราชพิธีก็คือ เพื่อเป็นการทำขวัญข้าวเพื่อให้เกิดสิริมงคลแล้วนำข้าวจากพระราชพิธีพืชมงคลที่ไปหว่านในการพระราชพิธีจรดพระนังคัลต่อไป (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2496) ต่อมาในปี พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นปีที่เปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองประเทศ ทำให้พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญต้องยกเลิกไป โดยได้ประกอบพระราชพิธีเต็มรูปแบบเป็นครั้งสุดท้ายในปี 2479 จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2502 คณะรัฐมนตรีโดยการนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ได้มีมติให้ฟื้นฟูพระราชพิธีจรดพระนังคัลขึ้นอีก โดยกระทำเป็นงานประจำปีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2509-2510)

ในปัจจุบัน แม้สภาพสังคมจะเปลี่ยนแปลงไป แต่พระราชพิธีนี้ก็ยังคงมีอยู่ โดยคงไว้ซึ่งรูปแบบและธรรมเนียมปฏิบัติเช่นเดิม ปรากฏในหมายรับสั่งที่ 12806 (สำนักพระราชวัง, 2539) ดังนี้

พระราชพิธีพืชมงคล ปราภฏการใช้เครื่องประโคมในพระราชพิธีนี้ว่า

ให้งานเครื่องสูงและกลองชนะ

- ก. จัดให้พระราชยานไปเชิญพระพุทธปฏิมาชัยวัฒน์ออกประดิษฐาน ณ มณฑลพิธี
ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามเสร็จการแล้วเชิญกลับ ส่วนจะเชิญไป
และกลับเมื่อใดให้ทำการติดต่อกับงานภูษามาลาโดยตรง
- ข. จัดฆ้องชัย สังข์ แตร ไปประโคมในการนี้
- ค. ปฏิบัติราชการตามหน้าที่...

ส่วนการพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาณัน ในหมายกำหนดการระบุว่า

ให้งานเครื่องสูงและกลองชนะ

- ก. จัดฆ้องชัยไปตั้งสำหรับโหรหลวงล่วงหน้าแรกนาขวัญที่ท้องสนามหลวง
ตามหมายกำหนดการ และรับพวงมาลัยแขวนฆ้องชัยจากพนักงานฝ่ายใน
- ข. จัดกรรชิง 4 บังสุราย 1 สัปทน 1 แตรรอง 1 แตรฝรั่ง 10 จำปี 1
กลองชนะ 20 มโหระทึก 2 ไปประโคมแก่ ผู้เป็นประธานในการแรกนาขวัญ
ไปส่งที่โรงพิธีพราหมณ์และแห่กลับตามหมายกำหนดการ
- ค. ปฏิบัติราชการตามหน้าที่...

พระราชพิธีนั้ตรมงคล

พระราชพิธีนั้ตรมงคล เป็นพระราชพิธีที่เริ่มมีขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีจุดประสงค์เพื่อสมโภชพระมหาเศวตฉัตร เนื่องในโอกาสที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จเสวยราชสมบัติ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2496) ซึ่งแต่ละรัชกาลก็จะจัดพระราชพิธีนั้ตรมงคลต่างกันตามแต่วันและเดือนที่ขึ้นครองราชย์

ในรัชกาลปัจจุบัน พระราชพิธีนั้ตรมงคลจัดกระทำขึ้นในวันที่ 5 พฤษภาคม อันเป็นวันเสด็จขึ้นครองราชย์เช่นกัน โดยกำหนดพระราชพิธีเป็น 3 วัน คือ ประกอบพิธีสงฆ์เวียนเทียนสมโภชพระมหาเศวตฉัตร พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ และถวายบังคมพระบรมรูปและพระบรมอัฐิพระมหากษัตริราชเจ้าในแผ่นดินก่อน ๆ ที่ผ่านมา ส่วนเครื่องประโคมที่ใช้ในการพระราชพิธี ปราภฏในหมายรับสั่งว่า

ให้งานเครื่องสูงกลองชนะ ...,

- จ. จัดฆ้องชัย สังข์ แตรไปประโคมเวลาพระขึ้น-ลง เจริญพระพุทธมนต์
เทศน์ฉันและเวลาเวียนเทียนสมโภชสิริราชกฤษณั้ตามหมายกำหนดการ

- ฉ. จัคมโหรเทก 4 แตรฝรั่ง 8 ไปประโคมเวลาเสด็จฯ ออกประทับพระราชบัลลังก์ในการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และให้ประโคมเวลาเสด็จฯ ที่ปราสาทเทพบิดร ตามหมายกำหนดการ ... (สำนักพระราชวัง, 2539)

2.6.2.2 การประโคมในพระราชพิธีที่จัดขึ้นเฉพาะกาล

พระราชพิธีที่จัดขึ้นเฉพาะกาลเป็นงานพระราชพิธีเฉพาะงานและเฉพาะคราว เมื่อเสร็จแล้วก็ไม่จำเป็นต้องจัดให้มีงานพระราชพิธีอีก เช่น พระราชพิธีสมโภชขึ้นระวางช้างสำคัญ พระราชพิธีสมโภชขึ้นระวางช้างสำคัญ พระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระราชพิธีทรงอภิเษกสมรส เป็นต้น ... (วิโรจน์ประภาณุสรณ์, 2512)

การประโคมเมื่อมีพระประสูติกาล

การประโคมเมื่อมีพระประสูติกาลนั้น ถือเป็นพระราชประเพณีสำคัญสำหรับสถาบันพระมหากษัตริย์ประการหนึ่ง ดังที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (ช่างโนมกรรมคนตรีไทยโรงเรียนมัธยมศึกษา, 2525) ทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า “คนตรีไทยดูเหมือนจะพัวพันกับชีวิตประจำวันของข้าพเจ้าตั้งแต่เกิดมา พอเกิดเขาก็ประโคม เวลาสมโภชเขาก็ประโคมอะไรกันอีก ...”

การประโคมเมื่อมีพระประสูติกาลในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น ยังคงปฏิบัติตามแบบธรรมเนียมในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่มีแตรวงเพิ่มเข้ามา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2528) ได้ทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า “ปีพาทย์ประโคมเมื่อพระเจ้าลูกเธอประสูตินั้น ผู้หญิงทำทั้งปีพาทย์และแตรสังข์ แต่ห้องซ้ายเป็นพนักงานผู้ชายคุมเข้าไปคอยอยู่กับปีพาทย์ ... แตรวงประโคมเวลาประสูติ มีแต่เจ้าฟ้าพระองค์ชาย และใช้แต่แตรวงทหารมหาดเล็กกรมเดียว ...” สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (2528) ได้ทรงพระนิพนธ์ถึงเหตุผลและความเชื่อเกี่ยวกับห้องซ้ายว่า “ในการที่เอาผู้ชายเข้าไปตีห้องซ้ายนั้น สันนิษฐานว่าจะต้องเป็นเช่นนั้นเพราะสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์แล้ว ผู้หญิงจับไม่ได้ ที่ปีพาทย์ผู้หญิงไม่มีห้องซ้ายก็เพราะถ้ามีก็ไม่เป็นชัยไปได้ ด้วยผู้หญิงถูกต้องห้องซ้ายนั้น ...”

ด้วยเหตุนี้ การใช้ห้องซ้ายประโคมขณะมีพระประสูติกาลของพระราชโอรสจึงน่าจะเป็นเหตุผลเดียวกันกับที่ปรากฏในบทพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทั้งนี้เพราะห้องซ้ายเป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ในการบอกลูก

ยามและประโคมสัญญาณสำคัญในการยกทัพกระทำศึกสงครามของอดีตพระมหากษัตริราชเจ้า ตลอดจนพระราชพิธีต่าง ๆ จึงถือเป็นเครื่องดนตรีที่สำคัญและเป็นสิ่งมงคลอย่างหนึ่งซึ่งผู้หญิงจับต้องไม่ได้ จึงไม่ใช้ในการประสูติ พระราชธิดา คั้งนั้น บทบาทของฆ้องชัยที่ใช้ในโอกาสที่ทรงมีพระประสูติกาล จึงหมายถึงการเป็นสัญลักษณ์ว่าประสูติเป็นพระราชโอรส หรือพระราชธิดา อีกด้วย

หลังจากมีพระประสูติกาลแล้ว ตามพระราชประเพณีโบราณจะต้องมีการสมโภชอันเป็นแบบแผนที่ปฏิบัติสืบเนื่องมาจากครั้งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเรียกว่าพิธีสมโภชลูกหลวง การสมโภชนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า “การสมโภชพระราชโอรส พระราชธิดาของพระเจ้าแผ่นดินนั้น จะสมโภชพระองค์ละ 10 ครั้ง” (กรมศิลปากร, 2528)

ปัจจุบันคงเหลือเพียงการสมโภชเมื่อประสูติได้ 3 วัน กับสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่ โดยครั้งล่าสุดคือเมื่อประสูติพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา พระราชธิดาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ ซึ่งในแถลงการณ์สำนักพระราชวัง ฉบับที่ 4 ระบุว่า ตามแถลงการณ์สำนักพระราชวัง ฉบับที่ 3 แจ้งว่าพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลีพระวรชายา ประชวรพระครรภ์นั้น สำนักพระราชวังได้ออกแถลงการณ์ให้ทราบเป็นระยะๆ ไป อนึ่ง ในพระประสูติกาลครั้งนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ว่า ถ้าประสูติพระราชโอรสให้เจ้าพนักงานต้นฆ้องชัย ประโคมสังข์ แตร ดุริยางค์ และหากทรงเป็นพระราชธิดาให้บรรเลงมโหรี... (กรมศิลปากร, 2523)

หลังจากนั้นก็ได้มีการพระราชพิธีสมโภช 3 วัน และพระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่ ซึ่งเป็นการพระราชพิธีที่กระทำขึ้นตรงตามโบราณราชประเพณี มีการประโคมคั้งนี้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงหลั่งน้ำพระมหาสังข์พระราชทานแก่ พระเจ้าหลานเธอ และทรงจรดพระกร ไกรขลิบพระเกศา ทรงหลั่งน้ำพระพุทธรูป เทพมนตรีจากพระเจ้า แล้วทรงผูกค้ายพระขวัญทรงเจิมพระราชทานแก่พระเจ้าหลานเธอ ขณะนี้ พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ 10 รูป พราหมณ์เป่าสังข์ พนักงานภูษามาลาแกว่งบัณเฑาะว์ ชาวพนักงานประโคมฆ้องชัย สังข์ แตร ดุริยางค์... แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระเจ้าหลานเธอลงบรรทมในพระอู่ พระครูพราหมณ์ถวายแห่ล้อมพราหมณ์ เป่าสังข์ พนักงานภูษามาลาแกว่งบัณเฑาะว์ ชาวพนักงานประโคม ฆ้องชัย สังข์ แตร

คู่มือฯ เสร็จแล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พราหมณ์เบิกแวน พระบรมวงศานุวงศ์
ข้าทูลละอองธุลีพระบาทรับแวนเวียนเทียนสมโภช แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับ ...
(กรมศิลปากร, 2523)

การใช้ฆ้องชัยในกรณีที่เป็นการสมโภช นี้ เดชน์ สัมภวคุปต์
(สัมภวณัฎ, 13 กันยายน 2538) กล่าวว่า “เหตุที่ใช้ฆ้องชัยในงานสมโภชก็เพื่อให้เกิดสิริมงคล
เพราะฆ้องชัยจะใช้นในงานมงคลเท่านั้น ซึ่งเป็นคนละความหมายกับการมีพระประสูติกาล ...”

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก เป็นพระราชพิธีสำคัญสำหรับพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ ซึ่ง ม.ร.ว.เทวธิดา (ป.มาลากุล) (2514) กล่าวถึงความสำคัญของพระราชพิธี
นี้ว่า

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกมักจะเข้าใจกันว่า Coronation Ceremony แต่ที่จริงนั้น
หลักการตรงกัน คือเป็นการแสดงความเป็นเจ้าของใหญ่ แต่พิธีการนั้นหาตรงกันไม่
Coronation เป็นพิธีซึ่งมีการสวมมงกุฎเป็นสำคัญ แต่พระราชพิธีบรมราชาภิเษก นั้น
ความสำคัญอยู่ที่คำว่า อภิเษก คือการถวายน้ำอภิเษก ซึ่งชื่อพระราชพิธีก็บ่งอยู่แล้ว
น้ำอภิเษกที่ถวายนั้นเป็นน้ำที่ได้พิธีกรรม ตักมาจากสถานศักดิ์สิทธิ์ในราชอาณาจักร
ไทยทั้ง 8 ทิศนี้ มีความหมายว่าเพื่ออัญเชิญให้สมเด็จพระมหากษัตริย์ทรงแผ่พระ
ราชอาณาจักรปกครองประชาชนในทิศทั้ง 8 ...

ดังนั้น หากยังไม่ได้จัดพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว ก็ถือว่ายัง
ไม่ได้เป็นพระมหากษัตริย์โดยสมบูรณ์ ในรัชกาลปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล
อดุลยเดช ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกขึ้น โดยกำหนดให้
วันที่ 4 พฤษภาคม 2493 เป็นวันแรกของพระราชพิธี คือ เป็นวันจุดเทียนชัยและพระสงฆ์เจริญ
พระพุทธมนต์ วันที่ 5 พฤษภาคม เป็นวันบรมราชาภิเษก ประกอบด้วย การสรงมุรธาภิเษกและ
ทรงรับน้ำอภิเษกในตอนเช้า ตอนบ่ายเสด็จฯ ออกท้องพระโรง ตอนเย็นเสด็จพระราชดำเนิน
ไปถวายนมัสการพระศรีรัตนตรัย และแสดงพระองค์เป็นศาสนูปถัมภกในพระอุโบสถวัดพระศรี
รัตนศาสดาราม วันที่ 6 พฤษภาคม เป็นวันเฉลิมพระราชมณเฑียร และวันที่ 7 พฤษภาคม ตอนเช้า
คณะทูตนานาชาติประเศเฝ้าฯ ตอนเย็นเสด็จออกให้ประชาชนเฝ้าฯ และด้วยเหตุนี้ วันที่ 5
พฤษภาคม จึงถือเป็นวันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชขึ้นครองราชย์ และทรง
เป็นพระมหากษัตริย์โดยสมบูรณ์ ซึ่งต่อมาได้ถือเป็นวันฉัตรมงคล ชั้นตอนที่สำคัญที่สุดของ
พระราชพิธีบรมราชาภิเษกก็คือ การสรงมุรธาภิเษก และขั้นตอนของการรับน้ำอภิเษก ซึ่งมีการ
ประโคมดังนี้

ขั้นตอนการสงรมุรธาภิเษก “เวลา 11.20 น.พระยาโหราธิบดีลั่น
 น้อยชัย พระยาอนุรักษรัชมณเฑียร (ก๊าค วัชโรทัย, 2514) ไซสหัสธาราอันเจ็ดด้วยน้ำปัญจมหาน
 ที่ในมัธยมประเทศ ... ขณะนั้นพระสงฆ์ในพระราชพิธีมณฑลเจริญชัยมงคลคาถา ชาวพนักงาน
 ประโคมสังข์ แตร มโหระทึก และเครื่องดุริยางค์ ...” และเมื่อสมาชิกรัฐสภาประจำทิศทั้ง 8
 ทูลเกล้าฯ ถวายน้ำอภิเษกแล้ว เจ้าพนักงานพระราชพิธีเชิญพญาลมहाเศวตฉัตรมามอบให้พระ
 ราชครูวามเทพมุนีน้อมเกล้าฯ ถวาย มีการประโคมในขั้นตอนนี้คือ “ขณะนั้นพราหมณ์เป่าสังข์
 ชาวพนักงานแกว้งบัณเฑาะว์ ประโคมน้อยชัย แตร มโหระทึก เครื่องดุริยางค์ ...”

นอกจากนี้ ในบางรัชกาลก็มีการเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวน
 พยุหยาตราเทียบพระนครอีกด้วย แต่ในรัชกาลปัจจุบันไม่มีการเสด็จพระราชดำเนินเทียบพระนคร
 แต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จออกท้องสนามชัยให้ปวงชนเฝ้าฯ สำหรับจุดมุ่งหมายของการ
 เสด็จพระราชดำเนินเทียบพระนครนี้ ม.ร.ว.แสงสุรย์ ลดาวัลย์ (2525) อธิบายว่า “ความมุ่งหมายอัน
 สำคัญของการเสด็จพระราชดำเนินเทียบพระนครก็เพื่อที่จะให้อาณาประชาราษฎร์ที่ไม่ได้มีโอกาส
 เข้าไปเฝ้าฯ ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในพระราชวังได้มีโอกาสเฝ้าฯ ชมพระบารมี และมี
 โอกาสสำแดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ ...” และเหตุผลอีกประการหนึ่งก็
 คือ “ความมุ่งหมายที่จะให้พสกนิกรทั้งปวงได้เห็นแสนยานุภาพอันเกรียงไกรที่สนับสนุนพระบรม
 เฉษานุภาพแห่งพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ของตนด้วย เพื่อไว้ว่าถ้ามีผู้คิดร้ายจะได้หวั่นไหว
 กริ่งเกรงในแสนยานุภาพที่อยู่ภายใต้พระบารมี ...” (ม.ร.ว.แสงสุรย์ ลดาวัลย์, 2525)

ในรัชกาลปัจจุบัน กรุงรัตนโกสินทร์ได้เจริญรุ่งเรืองมาเป็นเวลา
 ถึง 200 ปี ตรงกับพุทธศักราช 2525 คณะรัฐมนตรีได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบ
 ฝ่าละอองธุลีพระบาท ขอพระราชทานกระแสพระราชดำริในการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์
 ครบ 200 ปี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดการในส่วนที่จะทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระ
 ราชพิธีสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์และฉลองวัดพระศรีรัตนศาสดารามโดยอนุโลมตามราชประเพณี
 ที่มีมาแต่รัชกาลก่อนและให้สอดคล้องพอเหมาะพอควรแก่กาลสมัยปัจจุบัน ซึ่งหมายกำหนดการ
 พระราชพิธี สมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ครบ 200 ปี ครั้งนี้ได้กำหนดจัดงานในวันที่ 4-7 และ 21
 เมษายน 2525 (กรมศิลปากร, 2527)

การประโคม โดยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคและสถลมารค
 ก็ยังคงยึดธรรมเนียมเดิมเป็นหลัก จะแตกต่างกันบ้างบางประการก็คงเป็นไปตามสภาพทางสังคม
 เช่น ในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค ประกอบด้วยเรือกลองนอก ซึ่งระบุว่าเป็นเรือปี่ชวา
 กลองแขก และเรือที่เพิ่มเข้ามาเป็นเรือกลองชนะคือ เรือกระบี่ปราบเมืองมาร กับเรือกระบี่
 ราษฎร์รอนราพณ์

ส่วนกระบวนพยุหยาตราทางสถลมารคนั้น จัดเป็นเพียงกระบวนพระราชอิสริยยศ อย่างน้อย โดยมีจำนวนลดลงกว่าที่ปรากฏในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีเครื่องประโคมดังนี้

1. มโหระทึก	2
2. กลองชนะ	40
3. จ่าปี่ จ่ากลอง	3
4. แตรฝรั่ง	20
5. แตรงอน	4
6. สังข์	2 (กระทรวงวัง, 2475)

พระราชพิธีพระบรมศพ

การพระราชพิธีพระบรมศพสมัยรัตนโกสินทร์ ก็เป็นการพระราชพิธีหนึ่งที่ปฏิบัติเช่นเดียวกับในสมัยอยุธยา ด้วยเหตุที่เครื่องประโคมได้ถูกจัดว่าเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศของพระมหากษัตริย์ ดังนั้นในการพระราชพิธีพระบรมศพสำหรับพระมหากษัตริย์ ความสำคัญและความหมายของเครื่องประโคมจึงมีมากขึ้นด้วย โดยจะประกอบด้วยการประโคมแต่ละขณะเมื่ออัญเชิญพระบรมศพจากที่หนึ่งไปยังที่อีกแห่งหนึ่ง กับการประโคมตามช่วงเวลาในแต่ละวัน ขณะที่บำเพ็ญพระราชกุศลพระบรมศพซึ่งเรียกว่าประโคมยามดังปรากฏในงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยว่า ให้พนักงานพระราชมนูจัดชาวประโคมดังนี้

จ่าปี่	1
จ่ากลอง	1
กลองชนะ	100
แตรงอน	12
แตรฝรั่ง	36
สังข์	2

โดยพระวิริยปฏิบัติว่า “พร้อมกันอยู่ ณ ศาลาริมกำแพงนำมธุพระมหาปราสาทที่ประดิษฐานพระบรมศพประโคมกลางวัน 3 เวลา กลางคืน 3 เวลากว่าจะถวายพระเพลิง...” (กรมศิลปากร, 2528)

ในส่วนของกระบวนพระราชอิสริยยศที่ใช้ในการประโคมแก่พระบรมศพพระมหากษัตริย์นั้น เครื่องประโคมจะถูกกำหนดทั้งประเภทและจำนวนเต็มตามอัตราสูง

สุด โดยเฉพาะกำลังพลผู้ทำหน้าที่ประโคมกลองชนะจะมีมากนับร้อยคน ดังปรากฏตัวอย่างพระราชพิธีพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ซึ่งจัดเป็นริ้วกระบวนพยุหยาตราอย่างใหญ่ 4 สาย แต่ละสายมีเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศเท่าเทียมกัน เช่น ในริ้วกระบวนที่ 1 ซึ่งเป็นริ้วกระบวนพระบรมราชอิสริยยศเชิญพระบรมศพจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทไปยังพระมหาพิชัยราชรถที่หน้าวัดพระเชตุพน ประกอบด้วยเครื่องประโคมดังนี้

มโหระทึก	4
กลองชนะแดงลายทอง	160
กลองชนะเงิน	20
กลองชนะทอง	20
จำป๋	2
จำกลอง	2
แตรฝรั่ง	20
แตรทอง	28
สังข์	4 ... (กรมศิลปากร, 2528)

ซึ่งเมื่อรวมทั้งหมดแล้วก็จะเป็กระบวนพระราชอิสริยยศที่ยิ่งใหญ่ มโหฬาร สมกับพระราชฐานะที่ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการถวายพระเกียรติยศแด่พระองค์เป็นวาระสุดท้าย

ส่วนพระราชวงศ์โดยนับจาก สมเด็จพระอัครมเหสีลดหลั่นลงมาจนถึงชั้นหม่อมเจ้า พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ตั้งแต่ชั้นสมเด็จพระสังฆราชเจ้าลงมาจนถึงพระราชาคณะชั้นธรรม ตลอดจนข้าราชการ และผู้มีเกียรติที่ทำคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ ก็จะได้รับเครื่องประโคมเป็นเครื่องประกอบเกียรติยศพระบรมศพ พระศพและศพ ตามลำดับชั้นของฐานะและศักดิ์ ในการนี้สำนักพระราชวังได้กำหนดรายละเอียดของเครื่องประโคมที่บุคคลเหล่านี้จะได้รับไว้อย่างละเอียด สรุปได้ว่าเครื่องประโคมที่จัดไว้สำหรับทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้นั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท ตามลำดับชั้นยศดังนี้

1. ประโคมมโหระทึก สังข์ แตรทอง แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ ซึ่งถือว่าเป็นขั้นสูงสุด ผู้จะได้รับพระราชทานคือ สมเด็จพระอัครมเหสี และสมเด็จพระยุพราชเท่านั้น มีรายละเอียดดังนี้ (สำนักพระราชวัง, 2514)

ชั้น, ยศ	เครื่องเกียรติยศที่พระราชทานเมื่อสิ้นชีวิต	เครื่องเกียรติยศที่พระราชทานเมื่อพระราชทานเพลิง
สมเด็จพระอัครมเหสี สมเด็จพระยุพราช (พระบรมศพ)	..., มโหรีทัก สังก์ แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ ประโคมเวลารับพระราช- ทานน้ำสรงพระบรมศพ และประโคม ย้ายยาม กลางวัน กลางคืน ตลอด 100 วัน...	..., ปี่ กลองชนะ ประโคม ย้ายยามที่พระเมรุ ทุก 3 ชั่วโมง ตลอดคืน...

ช่วงเวลาที่ผ่านมา ตลอดแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชนี้ ได้ปรากฏการพระราชพิธีพระบรมศพสมเด็จพระอัครมเหสี ซึ่งใช้เกณฑ์นี้อยู่ 2 พระองค์คือ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 7 และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ในรัชกาลที่ 9

2. ประโคมสังข์ แตรทอง แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ ผู้ที่จะได้รับพระราชทานในขั้นนี้ ได้แก่ สมเด็จพระเจ้าฟ้า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระราชวงศ์ที่เป็นสะใภ้หลวง ซึ่งได้รับพระราชทานตราทุติยจุลจอมเกล้า พระวรวงศ์เธอ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า และสมเด็จพระสังฆราช ส่วนรายละเอียดในการประโคมขยัม และการประโคมในการพระราชทานเพลิงศพจะแตกต่างกัน (สำนักพระราชวัง, 2514)

3. ประโคมแตรทอง แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ ผู้ที่จะได้รับพระราชทานเครื่องประโคมในขั้นนี้ ได้แก่ พระราชวงศ์ชั้นหม่อมเจ้า ที่ได้รับพระราชทานราชอิสริยาภรณ์ประถมาภรณ์มงกุฎไทยขึ้นไป หรือได้รับพระราชทานตราทุติยจุลจอมเกล้าพิเศษ สมเด็จพระราชาคณะ นอกจากนี้ยังรวมถึงข้าราชการและผู้มีเกียรติ ได้แก่ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ที่ถึงอสัญกรรมขณะดำรงตำแหน่ง ผู้ที่ได้รับพระราชทานราชอิสริยาภรณ์นพรัตน์ราชวราภรณ์ นายกรัฐมนตรี ประธานวุฒิสภา ประธานสภา เป็นต้น (สำนักพระราชวัง, 2514)

4. ประโคมปี่ กลองชนะ ผู้ซึ่งจะได้รับพระราชทานเครื่องประโคมในขั้นนี้ ได้แก่ หม่อมเจ้า ทั้งที่ได้รับพระราชทานอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า หรือที่ไม่ได้รับพระราชทานอิสริยาภรณ์ พระราชาคณะชั้นเจ้าคณะรอง (หิรัญบัฏ) พระราชาคณะชั้นธรรม ส่วนข้าราชการและผู้มีเกียรติที่ได้รับพระราชทานเครื่องประโคมในขั้นนี้ ได้แก่ บิดามารดาของผู้ดำรงตำแหน่งเสนาบดี องคมนตรี นายกรัฐมนตรี เป็นต้น (สำนักพระราชวัง, 2514)

นอกจากการประโคมในช่วงสงฆ์พระบรมศพ และพระศพแล้ว ในระเบียบของสำนักพระราชวังยังได้ระบุถึงการประโคมย้ายยาม ซึ่งจะใช้เฉพาะกับพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ชั้นสูงเท่านั้น ซึ่ง เสวต ธนประดิษฐ์ (สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2538) ได้อธิบายถึงที่มาและลักษณะของการประโคมย้ายว่า

การประโคมย้ายหรือบางครั้งเรียกว่าย้ายยามนั้น มีขึ้นเพื่อเป็นเครื่องบอกเวลา เพราะสมัยก่อนไม่มีนาฬิกาจึงต้องมีการประโคมย้าย ต่อมาจึงได้ นำมาใช้ในการประโคมพระบรมศพขณะที่ประดิษฐานในพระบรมมหาราชวัง โดยเริ่มจาก ย่ำค่ำ (18.00 น.) 21.00 น. 2 ยาม (24.00 น.) 03.00 น. และย่ำรุ่ง (06.00 น.) ทั้งนี้เพื่อเป็นการบอกเวลาแก่พระสงฆ์ที่จะมาสวดพระอภิธรรม ซึ่งเดิมจะมีการบรรเลงปี่พาทย์ประกอบกับการประโคมย้ายด้วย แต่ได้ยกเลิกไป ปัจจุบันนี้ได้นำปี่พาทย์มาบรรเลงขณะประโคมย้ายอีก เพื่อไม่ให้เงียบเหงาจนเกินไป...

2.6.2.3 พระราชกุศล

นอกเหนือจากพระราชพิธีในลักษณะดังที่กล่าวมาในตอนต้นแล้ว พระมหากษัตริย์ยังต้องทรงปฏิบัติพระราชภารกิจอื่น ๆ อันได้แก่ งานพระราชกุศล รัฐพิธี และพระราชกรณียกิจในแต่ละวันด้วย

โดยงานพระราชกุศล เป็นงานที่พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นพิธีหลวง งานพระราชกุศลมีทั้งที่จัดต่อเนื่องกับงานพระราชพิธี เช่น งานพระราชกุศลทักษิณานุปทานและพระราชพิธีฉัตรมงคล และบางงานก็ไม่เกี่ยวเนื่องกับพระราชพิธี เช่น ทรงพระกุศลวิสาขบูชา เป็นต้น (วิโรจน์ประภาณุสรณ์, 2512)

เชชน์ สัมภวคุปต์ (สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2541) อธิบายว่า “งานพระราชกุศลเหล่านี้จะใช้เครื่องประโคมในพระราชพิธีเป็นอย่างเดียวกันคือประโคมด้วย ฉิ่ง ฉับ สังกข์ แตร คิ่งปรากฏในหมายรับสั่งที่ 11113 กำหนดการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลวิสาขบูชา พุทธศักราช 2540 กล่าวถึงการประโคมว่า

19 พฤษภาคม

สั่งฝ่ายราชูปโภค

ให้งานเครื่องสูงและกลองชนะ

จัดฉิ่ง ฉับ สังกข์ แตร ไปประโคมในการตั้งเปรียญ

และเวียนเทียนที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามตามหมายกำหนดการ ... (สำนักพระราชวัง, 2540)

2.6.2.4 รัฐพิธี

รัฐพิธีนั้น เป็นงานพิธีที่รัฐบาลหรือทางราชการกำหนดขึ้นประจำปี โดยเชิญเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชดำเนินไปทรงเป็นประธานในการประกอบพิธี หรือจะโปรดเกล้าฯ ให้พระราชวงศ์เสด็จแทนพระองค์ตามงานรัฐพิธีนั้นก็มิแต่เสด็จไปทรงวาง พวงดอกไม้ถวายการสักการะ แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับ เช่น รัฐพิธีที่ระลึกวันจักรี รัฐพิธีที่ ระลึกวันสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช บางงานก็จัดให้มีพิธีสงฆ์ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลด้วย เช่น งานรัฐพิธีถวายบังคมสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และงานรัฐพิธีที่ระลึกวันพระราชทาน รัฐธรรมนูญ เป็นต้น ... เนื่องด้วยงานพระราชพิธี งานพระราชกุศล และงานรัฐพิธี บางงานก็ กำหนดไว้แน่นอนเป็นประจำ บางงานก็จัดขึ้นเป็นพิเศษสำหรับงานนั้นโดยเฉพาะ ... (วิโรจน์ ประภาณุสรณ์, 2512) งานรัฐพิธีที่ไม่มีกำหนดแน่นอน และมักจะไม่ค่อยถูกกล่าวถึงนัก เช่น การ เสด็จพระราชดำเนินเปิดประชุมรัฐสภา พุทธศักราช 2538 ซึ่งระบุดังการประโคม ดังนี้

วันจันทร์ที่ 10 กรกฎาคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนิน โดย รอยนต์พระที่นั่งจากพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ไปยังพระที่นั่งอนันตสมาคม พระราชวังดุสิต เสด็จพระราชดำเนินขึ้นประทับเหนือพระที่นั่งพุดตาลกาญจน ลิงหาสน์ บนพระราชบัลลังก์ ภายใต้นพปฎลมหาเศวตฉัตร แวดล้อมด้วยเครื่อง ประกอบพระบรมขัตติยราชอิสริยยศ ในพระวิสุตร เวลา 16 นาฬิกา 30 นาที มหาเด็กรัวกรับ ชาวม่านใจพระวิสุตร ชาวพนักงานประโคม กระทั่งแตร มโหระทึก ทหารกองเกียรติยศถวายเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระ บารมี เมื่อสุดเสียงประโคมแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราช คำรัสเปิดประชุมรัฐสภา จบแล้ว มหาเด็กรัวกรับ ชาวม่านปิดพระวิสุตร ชาวพนักงานประโคม กระทั่งมโหระทึก ทหารกองเกียรติยศถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ พระราชดำเนินลงจากพระที่นั่งอนันตสมาคม ประทับรอยนต์พระที่นั่ง เสด็จ พระราชดำเนินกลับ ... (สำนักพระราชวัง, 2538)

จากหลักฐานข้างต้นพบว่าเครื่องดนตรีที่ใช้ในการประโคมตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ก่อน พุทธศตวรรษที่ 19 จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์นี้ล้วนแล้วแต่มีวิวัฒนาการต่อเนื่องมาทุกยุคสมัย สรุปล เป็นตารางได้ ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงวิวัฒนาการของเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบประกอบพระราชอิสริยยศสมัยต่าง ๆ

เครื่องดนตรีที่นำมาใช้เป็นเครื่อง ประกอบประกอบพระราชอิสริยยศ	ก่อนสมัยรัตนโกสินทร์			รัตนโกสินทร์
	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19	สุโขทัย	อยุธยา	
เครื่องดี				
1. กลองหน้าเดียวแขวนสะพาย แล่งบ่า	/			
2. กลองสองหน้าแขวนสะพาย แล่งบ่า	/			
3. กลองสองหน้ามีสายคล้องคอ ลงมา ตีด้วยมือ เปิงมาง	/			/
4. ทะเทียด (กลองสองหน้า ใช้ตี ด้วยมือข้างหนึ่ง ไม้ข้างหนึ่ง)		/		
5. ฉิ่ง/ฉิ่งชัย	/	/	/	/
6. พาทย์/ระนาด		/		
7. กังสดาล		/		
8. ระฆัง		/		
9. มรทงค์/ตะโพน		/		
10. มโหระทึก		/	/	/
11. กลองชนะ			/	/
เครื่องเป่า				
12. สังข์	/	/	/	/
13. แตรเขาสัตว์ พิสนธู	/	/		
14. แตรรองน/กาหล			/	/
15. ขลุ่ย	/			
16. ปี่สรโนปี่ไฉน		/		/
17. แตรฝรั่ง			/	/
18. ปี่ชวา			/	/
เครื่องตี				
19. พิณ		/		
เครื่องสี				
20. ซอพุงตอ		/		

จากตารางดังกล่าวข้างต้นพบว่า มนุษย์ในแต่ละยุคสมัยรู้จักการประดิษฐ์คิดค้นและสร้างสรรค์ อันเป็นผลให้การดนตรีมีความเจริญก้าวหน้าขึ้นตามลำดับ ดังจะเห็นได้จากตารางว่าการใช้เครื่องดนตรีมาประกอบเพื่อประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ในยุคแรกนั้น มีเพียงเครื่องดนตรีเฉพาะเครื่องตี และเครื่องเป่าเท่านั้น ต่อมาในสมัยสุโขทัยจึงมีเครื่องดีด และเครื่องสีเพิ่มเข้ามา ดังจะเห็นได้จากหลักฐานที่กล่าวถึงครุฑ และดนตรี เพราะครุฑ คือ เครื่องตีและเครื่องเป่า ส่วนดนตรีคือ เครื่องดีด และเครื่องสี แต่ในสมัยอยุธยาต่อเนื่องจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์กลับไม่มีการกล่าวถึงเครื่องดนตรีประเภทเครื่องดีดและเครื่องสี ในการประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์เลย ทั้งนี้ น่าจะเกิดจากการกำหนดรูปแบบและวิธีการของการประกอบที่ชัดเจนขึ้นว่าจะเลือกใช้เครื่องดนตรีชนิดใดบ้างในการประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์

จากหลักฐานการประกอบสมัยต่างๆ แสดงถึงวิวัฒนาการของการประกอบประกอบพระราชอิสริยยศ พบว่า การใช้เครื่องประกอบเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์นั้นมีมานานนับแต่สมัยประวัติศาสตร์ ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 และสืบต่อมาตามลำดับ จากสุโขทัย อยุธยา ถึงรัตนโกสินทร์ สำหรับพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทรงเป็นพระเจ้าอยู่หัวคนตรีที่ใช้ประกอบสำหรับพระมหากษัตริย์จึงต้องเป็นพิเศษเหนือจากบุคคลทั่วไป ทั้งนี้ก็เพื่อแสดงถึงอิสริยยศของพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่เหนือจากบุคคลอื่น อันเป็นเครื่องแสดงถึงการแบ่งชนชั้นทางสังคมของไทยอย่างชัดเจน ดังนั้นนอกเหนือจากการประกอบด้วย ดนตรี มโหรี ปี่พาทย์ ในพระราชพิธีทั่วไปแล้ว จึงยังต้องมีการประกอบด้วยเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ ซึ่งหมายถึง การทำเสียงอึกทัก เพื่อแสดงความเคารพสักการะและสรรเสริญพระบารมีพระมหากษัตริย์ด้วย มโหระทึก ข้องชัย สังข์ แตรงอน แตรฝรั่ง ปี่ชวา ปี่โฉม เปิงมาง และกลองชนะ (เสวต ธนประดิษฐ์, สัมภาษณ์ 13 กันยายน 2538)

แม้ว่าการประกอบด้วยเครื่องประกอบประกอบพระราชอิสริยยศ จะปรากฏอยู่ในพระราชพิธีต่าง ๆ ก็ตาม แต่ก็มิได้หมายความว่าเครื่องประกอบเหล่านี้เป็นเครื่องประกอบสำหรับการพระราชพิธีเช่น วงดนตรีประเภทอื่น ๆ หากแต่การประกอบนั้นจะเป็นสื่อสัญลักษณ์ถึงองค์พระมหากษัตริย์ เช่น เมื่อเสด็จพระราชดำเนินถึงสถานที่ประกอบพระราชพิธี ก็มีการประกอบ เมื่อเสด็จออกมหาสมาคม ก็มีการประกอบ เป็นต้น ทั้งนี้ความหมายของการประกอบจึงมิใช่เพื่อประกอบพระราชพิธี เพราะ เสวต ธนประดิษฐ์ (สัมภาษณ์, 13 กันยายน 2538) ได้กล่าวว่า การประกอบ หมายถึง การเป็นสัญญาณ เป็นสัญลักษณ์ เพื่อแสดงความเคารพ สักการะ และสรรเสริญพระบารมี